

Araştırma Makalesi

Yakınçağ Başlarında Kıbrıs'tan Divan-I Hümayuna Yansıyan Şikâyetler*

Kader Demir* - Ahmet Aksın**

(ORCID: 0000-0002-3573-7147 – 0000-0001-9553-1573)

Makale Gönderim Tarihi
12.01.2023

Makale Kabul Tarihi
26.02.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Demir, K.-Aksın, A., “Yakınçağ Başlarında Kıbrıs'tan Divan-I Hümayuna Yansıyan Şikâyetler”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 371-414.

APA: Demir, K.-Aksın, A. (2023). Yakınçağ Başlarında Kıbrıs'tan Divan-I Hümayuna Yansıyan Şikâyetler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1) , 371-414.

Öz

Osmanlı Devleti, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar devam eden Coğrafi Keşifler, Sanayi İnkılabı, Reform ve Rönesans gibi birtakım iktisadi, içtimai ve teknolojik gelişmeleri takip etmeyerek gerisinde kalmıştır. Ayrıca zaman zaman Avrupa Devletlerine vermiş olduğu geniş çaplı imtiyazlar ile ülkenin ekonomik ve sosyal dengesi olumsuz etkilenmiştir. Bunun yanı sıra 18. yüzyılda sürekli ve uzun süren savaşlar neticesinde devletin masrafları artmış ve halkın üzerine düşen vergi yükümlülüğü de aynı oranda artış göstermiştir.

* Bu çalışma Kıbrıs'ın Fethi'nin 450. Yılı Uluslararası Sempozyumu'nda 22-24 Kasım 2021 tarihinde sözlü olarak sunulmuştur.

* Dr., Araştırmacı, Türkiye, kaderdemiirr@gmail.com.
PhD, Researcher, Republic of Türkiye.

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, ELAZIĞ, aksin23@gmail.com.

Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Republic of Türkiye.

Bu dönemde meydana gelen ekonomik sarsıntılar ve savaş sebebi ile ülkede birtakım emniyet ve asayiş tehdit eden isyanlar, eşkıyalık olayları, zorbalık faaliyetleri de kendini göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı sınırları dahilinde olan Kıbrıs da yaşanan ekonomik ve toplumsal sıkıntılardan etkilenmiştir. 1788-1808 yılları arasında Kıbrıs Ceziresinde miras, alacak-verecek, mal ve eşya gaspı, zorbalık, yalan beyan, vergi ve arazi anlaşmazlıkları gibi birtakım sorunlar meydana gelmiş ve bu durum şikâyetler aracılığı ile divana yansımıştır.

Çalışmamızda ilgili dönemde Kıbrıs'ın içerisinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum ve meydana gelen sorunlar, bu sorunların şikâyetler aracılığı ile divana yansımaları ve yaşanan sıkıntıların, sosyo-ekonomik yapıya etkilerini, şikâyetlerin hangi konularda yoğunlaştığı ve bunların istatistikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Şikâyet, Adalet, Hak, Hukuk.

Complaints From Cyprus to the Supreme Court of the Ottoman Empire in the Early Years of the Late Modern Age

Abstract

The Ottoman Empire underwent some difficulties about the developments with comparison to its contemporaneous neighbors. These difficulties originated from lack of following some economic, social and technological developments such as Age of Discovery, Industrial Revolution, Reform and Renaissance periods, which lasted from the 15th to the 18th centuries. Moreover, the economic and social balance of the country had been adversely affected by the large-scale concessions given to the European powers during some periodical events. In addition, as a result of ongoing and long wars in the 18th century, the expenses of empire increased and the tax obligation of the people reached at the same rate of expenditure.

Riots, banditry and repressive activities that threatened the security and order in the country also became prevalent due to the economic turmoil and war that took place in this period. Cyprus, which was part of the Ottoman Empire, was heavily affected by the economic and social problems. Some problems such as inheritance, debt-giving, property and property extortion, bullying, false declaration, the taxation and land property became controversial issues in the Cyprus between the years 1788-1808, and this situation was reflected in the supreme court of Ottoman Empire through complaints.

In our study, the social and economic situation in Cyprus during the relevant period and the problems that occurred related to same issue, the reflection of these problems on the supreme court of Ottoman Empire through complaints

will be discussed as well as the effects of the problems on the socio-economic structure, the subjects on which the complaints were concentrated and their statistics, based on the Atik Complaint Registers (10 Registers). Besides, the Atik Complaint Registers, the Cyprus Court Records, the document classifications in the Ottoman Archives and the related research works will also be used.

Keywords: Cyprus, Complaint, Justice, Right, Law.

Giriş

Şikâyet kelimesi “hoşnutsuzluk belirten söz veya yazı, yakınma” anlamına gelmektedir. Şikâyet etmek ise sözlükte “birinin yaptığı yanlış bir iş veya davranışı ilgili makama veya daha üst makamdakine bildirmek” anlamına gelmektedir.¹ Şikâyet dinleme ve yapılan şikâyetlere çözüm bulma arayışı Ortadoğu devletlerinde adaletin sağlanması temeline dayanmaktadır. Adalet nosyonu, haksızlıkların bizzat padişah vasıtası ile giderilmesi anlamına gelmektedir.² Adalet anlayışına göre ahalinin emniyet ve asayişini sağlamak, huzur ve güven içerisinde yaşamalarını temin etmek ve zengin-fakir, güçlü-güçsüz ikilemelerini bertaraf etmek için devlet liderinin adil bir yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir.³ Divân-ı Hümâyûn’un meydana getirilme amaçları arasında yer alan adalet anlayışı padişahın elde ettiği yönetme yetkisini bu kurum vasıtası ile daha işler hale getirme ve ahaliye daha adil bir yaşam standardı sunarak devletin devamlılığını sağlama düşüncesidir. Herhangi bir haksız fiile uğrayan birey veya bireyler bir üst mahkeme niteliği taşıyan Divân-ı Hümâyûn’a şikâyet müracaatında bulduklarında yaptıkları şikâyetlerin bizzat hükümdarları vasıtası ile çözüme kavuşturulduğu düşüncesi ve güveniyle başvuruda bulunmaktadırlar. Bu sebeple Divân-ı Hümâyûn’a yapılan şikâyet müracaatları bizzat padişaha yapılmış müracaatlar olarak görülmüştür. Bu kurum dışında hükümdarın bizzat halktan toplamış olduğu şikâyetler de bulunmaktadır. Bunlar genellikle padişahın Cuma

¹ Şükrü Haluk Akalın ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, 2019, s. 2224; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 26. Baskı, Ankara, 2010, s. 1164.

² Halil İnalçık, “Şikâyet Hakkı: Arz-i Hal ve Arz-i Mahzar’lar”, *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988), s. 33.

³ Halil İnalçık, “Adaletnameler”, *Belgeler*, II /3-4 (1993), s. 49.

namazına gittiği zamanlarda, savaş zamanı sefere gidiş-dönüşlerde ve ava çıktığı zaman gerçekleşmekteydi.⁴ Bir devlette ekonomik, sosyal, siyasi, idari ve hukuki yapının kusursuz bir şekilde işlemesi, emniyet ve asayişin sağlanması, devlete aidiyetlik duygusunun benimsenmesi ve devletin devamlılığının sağlanması hususunda en önemli rol hükümdara düşmektedir. Hükümdar devletin hiyerarşik yapısını adaleti temel alarak düzene koyduğu zaman devletin işleyişini de düzenlemiş olurdu. Yusuf Has Hacib adaletin önemini “adalet dairesi” şeklinde formüle ederek şu şekilde ifade etmiştir; “Memleket tutmak için çok asker ve ordu lazımdır, askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır. Hazinesinin bu malı elde etmesi içinde halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması içinde doğru kanunlar konulmalıdır. Bunların biri ihmal edilirse dördü de kalır. Dördü birden ihmal edilirse beylik çözülmeye yüz tutar.”⁵. Birbirine bağlı olarak devam eden bu sistemlerden herhangi birinin sekteye uğraması diğer bütün sistemlerin bozulmasına sebep olur. Bu sebeple adaletin uygulanmasında en önemli faktör şikâyet etme hakkının kullanımudur.

Osmanlı Devleti’nden önce kurulan Türk-İslam devletlerinde de şikâyet etme geleneği bulunmaktaydı.⁶ Şikâyet hakkının kullanımı için Emeviler ve Abbasiler devrinde “Mezalim Mahkemeleri” önemli bir yere sahipti.⁷ Memlukler ve Eyyubiler de haftada iki defa “Divan-ı mezalim veya Darü’l-adi” olarak adlandırılan mahkemelerde ahalinin şikâyetlerini dinleyerek karara varırlardı. Bu gelenek Tolunoğulları, İhşidiler ve Mısır devletlerinde de devam etmiştir.⁸ Osmanlı Devleti’ne kadar hukuki birçok anlaşmazlıkları, sorunları ve yapılan şikâyetleri çözüme kavuşturan Mezalim Divanı, Osmanlı Devleti zamanında direkt olarak alınmamıştır. Bunun yerine bu divanın fonksiyonları birden fazla mercie bölüştürülerek tebaanın mahkemelere ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Osmanlı Devleti’nde şikâyet başvuru kurumları

⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet*, 6. Baskı, İstanbul, 2017, s. 63.

⁵ Halil İnalçık, *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016, s. 93.

⁶ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Devleti’nde Arzuhallerin Devlet-Halk ilişkileri ve Medeniyet Tarihi Bakımından Önemi”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, IV/ I (2014), s. 212-213.

⁷ Ayşe D. Kuşçu, “Eyyübiler’de Mezalim Mahkemeleri ve Darü’l- Adl”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2009), s. 213.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 2014, s. 350.

kazada yargı vazifesi gören kadı ile başlayıp, sancak divanı, eyalet divanı, veziriazam divanları, kazasker divanı ve Divân-ı Hümâyûn olmak üzere birden fazla guruba ayrılmıştır.⁹ Bu çalışmada Kıbrıs'tan Divân-ı Hümâyûn'a yapılan şikâyet müracaatları Atik Şikâyet Defterleri ve Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri doğrultusunda ele alınacaktır. Ayrıca Kıbrıs'ta şikâyete konu olan sorunlar, şikâyet etme yolları, şikâyet eden kişilerin statülerine (kadın-erkek), dini seçimlerine (Müslüman-gayrimüslim) ve cinsiyetlerine (kadın-erkek) göre dağılımı ve yapılan şikâyetlerin çözüm yolları ve defterlere göre dağılımı hakkında bilgi verilecektir. Çalışma 1788-1808 tarihleri arasında kapsamaktadır.

Bu tarihler I. Abdülhamid'in hükümranlılığının son yıllarını ve III. Selim dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, ilk olarak Rusya ve Avusturya ile uzun süre devam eden bir savaşın içine girmiştir.¹⁰ Bu savaş esnasında Özi Kalesi kaybedilmiş, burada yaşayan ahaliye zulüm ve işkenceler yapıldığı haberi üzerine I. Abdülhamid hayatını kaybetmiş¹¹ ve yerine III. Selim tahta çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile giriştiği savaş III. Selim döneminde de devam etmiştir. Savaş 1791 yılında Avusturya ile yapılan Zıştovi ve 1792 yılında Rusya ile yapılan Yaş antlaşmaları ile sona ermiştir.¹² 1798 yılına gelindiğinde Fransa Suriye Seferine çıkmış Elarış, Gazze ve Yafa'yı ele geçirmiştir. 1799 yılında ise Mısır'ı işgal edilmiş ve bu durum üzerine Rusya ve İngiltere ile dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. 1802 yılında Amiens Antlaşması ile Fransızlar Mısır'dan çıkarılmıştır.¹³ 1807 yılında Çanakkale Boğazı İngiltere tarafından abluka altına alınarak tehdit edilmiş ancak bozguna uğratarak çekilmek zorunda bırakılmıştır. Bu bozgun üzerine bir yandan İngiltere İskenderiye'yi işgal ederken bir yandan da Rus donanması Çanakkale Boğazı'nı kuşatmış fakat büyük zarar gören Rus donanması geri çekilmek zorunda kalmıştır. III. Selim'in yeni bir düzenli ordu kurmak için oluşturduğu Nizam-ı Cedid Ordusu, yenilikçiler ile gelenekçiler arasında idarede hakimiyet mücadelesine

⁹ Murat Tuğluca, "Bir Balkan Şehri Olarak Üsküp'te Şikâyet Hakkının Kullanımı ve Şikâyet Mekanizması", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 5/9 (2012), s. 109.

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 2011, s. 16.

¹¹ M. Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, 1 (1998), İstanbul, s. 216; Özü Kalesi için bkz. Temel Öztürk, "Özü", *DİA*, 34 (2007), s. 134.

¹² Karal, a.g.e., s. 14-20.

¹³ Karal, a.g.e., s. 39-46.

dönüşmüş ve 25 Mayıs 1807 yılında Kabakçı Mustafa İsyanı'nın patlak vermesine sebep olmuştur. Bu isyan sonucunda 28 Temmuz 1808 yılında III. Selim öldürülmüş yerine IV Mustafa geçmiştir.¹⁴ Görüldüğü üzere bu dönemde yaşanan siyasi çalkantılar, uzun süren savaşlar ve üst üste alınan ağır yenilgiler sonucu Osmanlı Devleti adeta bir kaosa sürüklenmiş, ordu yıpranmış, devletin sosyal, ekonomik ve hukuki yapısı büyük yaralar almıştır. Yaşanan yenilgiler Osmanlı Devleti'nin ordularının düzensiz, güçsüz bir topluluktan oluştuğunu göstermektedir. Bu dönemde yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal sorunlar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan ahaliye de yansımıştır. Ahalinin emniyet ve asayişinin bozulmuş, vergi yükü artmış, ülkenin her köşesinde eşkıyalık faaliyetleri görülmeye başlamış ve ahali arasında bir dizi hukuki anlaşmazlıklar meydana gelmiştir.

Osmanlı sınırları dahilinde olan Kıbrıs Adası'nda, yaşanan bu kaotik dönemden etkilenmiş ve ahalinin yaşamış olduğu hukuki anlaşmazlıklar ve sorunlar şikâyet sistemi üzerinden Divân-ı Hümâyûn'a yansımıştır. Bu çalışmada 1788-1808 tarihleri arasında bulunan 11 adet Atik Şikâyet Defteri ve Kıbrıs Şeriyeye Sicilleri incelenerek yapılan şikâyetlerin sosyal duruma etkileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Kıbrıs'ta yaşanan anlaşmazlık ve sorunların Atik Şikâyet Defterlerine dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Defter No	Defterin Başlangıç ve Bitiş Yılları	Sayfa Sayısı	Kıbrıs'a Ait Tespit Edilen Hüküm Sayısı
193	Fi Evahir Ra 1203 / Fi Evahir Ca 1203	155	9
194	Fi Evahir Ra 1203 / Fi Evahir M 1204	149	6
195	Fi Evahir N 1203 / Fi Evahir R 1204	185	3
196	Fi Evahir L 1203 / Fi Evahir L 1204	186	3
197	Fi Evasıt Ra 1204 / Fi Evahir Za 1204	230	4

¹⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, İstanbul, 1972, s. 84-94.

198	Fi 13 S 1206 / Fi Evail Ş 1206	319	5
199	Fi Evail M 1203 / Fi Evasıt Ca 1206	122	1
200	Fi Evahir M 1214 / Fi Evail S 1217	202	3
201	Fi Evasıt S 1214 / Fi Evahir Ca 1217	158	-
202	Fi Evahir N 1215 / Fi Evail Ca 1216	101	6
203	Fi Evasıt S 1222 / Fi Evasıt S 1224	123	-
Toplam			40

Tablo 1: Kıbrıs'ta Yapılan Şikâyetlerin Atik Şikâyet Defterlerine Göre Dağılımı

Kıbrıs'ta Şikâyet Hakkının Kullanımı ve Başvuru Şekilleri

Osmanlı sınırlarında yaşayan her sınıftan insanın din, dil, cinsiyet, ırk ve statü gibi hiçbir ayrıma tabi tutulmadan şikâyet etme hakkını kullanma ve kişiyi dava etme hakkı bulunmaktadır. Bu çalışmada incelenmiş olan Atik Şikâyet Defterleri kayıtlarında şikâyet eden/şikâyet edilen kişiler sosyal ve mesleki konumlarına göre reaya-idari sınıf, dini seçimlerine göre Müslüman-gayrimüslim, cinsiyetlerine göre ise kadın-erkek olarak sınıflandırılmıştır. Yapılan bu tasnif şikâyet eden veya edilen grupların mesleki konum, din ve cinsiyete göre dağılımını tespit etmemizde faydalı olmaktadır. Dini, cinsiyeti ve mesleki durumu fark etmeksizin şikâyet etme hakkına sahip olan kişilerin bu haklarını kullanabilmeleri için pek çok kurum olduğu gibi birden fazla başvuru şekli de yer almaktadır. Şikâyet müracaatları kabul eden kurumlar devletin idari taksimatına göre şekillenmiştir. İdari taksimat yönetimin belli bir nizam etrafında şekillenmesi amacı ile merkez ve taşra teşkilatı şeklinde gerçekleştirilmiştir. Böylece devlet eyalet başta olmak üzere sırasıyla sancak, kaza, nahiye ve köy şeklinde taksim edilerek yönetilmiştir¹⁵.Merkezi teşkilatta şikâyet kabul eden merciler, padişah

¹⁵ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, İstanbul, 2020, s. 21-30; Yusuf Hallaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1991, s. 73-75.

başta olmak üzere Divân-ı Hümâyûn, veziriazam (ikinci divanı, çarşamba divanı), kadıasker, İstanbul ve bilad-ı selase kadılıkları ve ayak divanı şeklinde sıralanabilir. Taşra teşkilatı içerisinde ise şikâyet kabul eden merciler kadı başta olmak üzere beylerbeyi, sancakbeyi divanları ve diğer müesseseler şeklinde sıralanabilir. Diğer müesseseler başlığı altında ise dizdar, kethüda yeri ve nakibül eşraf gibi bir gurubun başında bulunan ve rütbece yüksek olan görevliler yer almaktadır.¹⁶

Şikâyet kabul eden müesseselerin başında yer alan Divân-ı Hümâyûn, Osmanlı devletinde yaşayan halkın istek ve şikâyetlerinin dinlendiği, davalarının görüldüğü ve devletle ilgili meselelerin görüşüldüğü yer anlamına gelmektedir.¹⁷ Divân-ı Hümâyûn, padişahın başkanlığında toplanmasından dolayı olsa gerek padişah divanı adı ile de anılmaktadır.¹⁸ Divân-ı Hümâyûn'a yapılacak olan şikâyetler çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Şikâyet hakkının kullanım çeşitleri arasında bizzat giderek¹⁹ yapılan şikâyetler, arzuhal²⁰, mahzar²¹, ihbar²², ilam²³,

¹⁶ Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara, 2016, s. 30-47.

¹⁷ Devellioğlu, a.g.e., s. 214.

¹⁸ Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümâyûn", *DİA*, 9 (1994), s. 430.

¹⁹ "Bursa mahallatından Sultan Mehmed Mahallesi sakinlerinden molla Ali nam kimesne gelüb..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 11/46.

²⁰ "Kaza-i mezbure tabi' Sığircık karyesi sâkinlerinden Mehmed nâm kimesne Rikâb-ı Hümâyûnuma 'arzuhal idüb..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 195: 4/12.

²¹ "Kavala kazasının ahalilerinden 'Abdurrahman ve İbrahim ve Halil ve Mehmed nâm kimesnelerin Rikâb-ı Hümâyûnuma takdim eyledikleri bir kıt'a 'arzuhal ve Kavala naibinin bir kıt'a i'lamı ve ahalisinin bir kıt'a mahzarları mefhûmunda..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 196: 39/173.

²² "...ba-fermân-ı 'ali ta'yin olduklarında derhal hareket ve ser'iyen mahall-i memurlarına 'azimet ve ifayı emr-i memurlerine kıyam ve mübâderet eylemeleri... ..iken o ana dek yerlerinden hareket eylemedikleri bilâ-ihbar tefhim olmağla..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 146/501.

²³ "Şen ki Eğriboz naibi mevlana-yı mûma-ileyh 'Abdurrahman zîde 'ulme hûsun ordu-yı hümâyûnuma vârid olan i'lam ve ahalinin ..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 199: 6/21.

mektup²⁴, takrir²⁵, arz²⁶ ve tahrirat²⁷ ile başvuruda bulunma şekilleri bulunmaktadır. İncelenen atik şikâyet defterlerinde, Kıbrıs ile ilgili tespit edilen 40 adet şikâyet kaydında kullanılan başvuru yolları; giderek yani bizzat yapılan müracaatlar, arzuhal, ilam ve mektup yoluyla yapılan müracaatlardır. Bunların dışında şikâyet kaydı olmayıp istek ve izinleri içeren kayıtlar ise bilinmiyor şeklinde sınıflandırılmıştır. Defterde yer alan şikâyet müracaatlarının %52'si giderek yapılan şikâyetlerden meydana gelmiştir. Bu sırayı %21 oranla arzuhal, %17 oranla istek ve izinler, %5 oranla ise ilam ve mektup ile yapılan şikâyet başvuruları takip etmektedir.

Haksız bir durumla karşılaşan kişi ya da kişiler ilk olarak kendilerine uygun bir şikâyet kurumu seçmeli daha sonra ise yukarıda ifade edilen başvuru yollarından birini tercih ederek şikâyet başvurusunda bulunur. Başvuru yapıldıktan sonra şikâyet eden kişi ya da kişiler ve şikâyet edilen kişi ya da kişiler kimlik tespiti için araştırma yapılır. Kişilerin başvuru beyanlarının doğru olduğu tespit edildikten sonra taraflar arasında uzlaşma gerçekleşir ise mahkeme olmadan konu kapatılmış olur ancak uzlaşmanın gerçekleşmediği durumda her iki taraf mahkemeye çağrılarak ifadelerine başvurulur. Dava edilen kişi yapılan şikâyeti kabul etmez ise davacıdan iddiasını ispatlaması istenmektedir. Eğer kişi iddiasını ispat edemez ise dava edilen kişinin yeminine başvurulurdu. Kişinin yemin etmesi durumunda dava düşerdi. Nitekim, Kıbrıs şeriyeye sicili kaydında yer alan 20 Ekim 1798 tarihli bir davada, Kıbrıs adasında Lefkoşe şehri Mesarya kazasına bağlı Kofez köyü sakinlerinden Hasan bin Ahmed adlı kişi, Osman bin Mehmet'in adı geçen köyde olan menzil mülkünü kendisine 70 kuruşa sattığını ve değerini dahi tamamen verdiği halde menzili kendisine vermediği için dava etmiş ve şer'i kanunun uygulanmasını istemiştir. Bu durum üzerine Osman bin Mehmet'in

²⁴ "Sen ki mevlana-yı mûma-ileyh Mehmed Nuri zîde fezailehûsun meştâ-yı hümâyûnuma mektub gönderub..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 198: 8/14.

²⁵ "Gazze ve Yafa mukata'aları iştiraken ber-vech-i mâlikane 'uhdesinde olan düstur-ı vezirim esseyid elhac Mehmed Paşa iclalehunun ordu-yı hümâyûnuma takdim eylediği bir kit'a takririnde ..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 200: 148/509.

²⁶ "... sen ki mevlana-yı mûma ileyhşin i'lam ve derya kapudanı düstur Hüseyin Paşa edemallahu te'ala iclalehu 'arz etmeleriyle ..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 201: 39/123.

²⁷ "Anatolkoz voyvodası tarafından vârid olan tahrirat hûlasası..." Bkz. BOA., A.DVNSŞKT.d., 201: 127/354.

ifadesine başvurulmuş ancak Osman bin Mehmet, Hasan bin Ahmet'in iddiasını inkâr etmiştir. Böylece iddia sahibi olan Hasan'dan iddiasını ispatlaması talep edilmiş ancak kişi iddiasını kanıtlayamamıştır. Ayrıca Hasan yemin etmeye dahi yanaşmadığı sebebi ile davası reddedilmiş ve bahsi geçen menzil mülkünün Osman'a ait olduğuna dair karar verilmiştir²⁸. Yine bu konu ile ilgili diğer bir örnekte, Lefkoşe sakinlerinden Rahime binti Zühre, meclis-i şer' de, vefat etmiş olan annesi Zühre'nin mirasından birtakım mal ve eşyayı Fatma binti Hasan adlı kadının, el koyduğunu söyleyerek dava açmıştır. Fatma'nın söylenen şeyleri inkâr etmesi üzerine iddia sahibinin iddiasını ispatlaması istenmiş ancak Rahime'nin iddiasını ispat edemediği sebebi ile Fatma'nın yeminine başvurulmuştur. Bu durum üzerine Rahime'nin davadan men' edildiği görülmüştür²⁹. Şikâyet defterleri kayıtlarında genellikle şikâyet eden kişilerin iddiaları, dava edilen kişinin durum karşısında verdiği cevap, yine bu konu ile ilgili varsa kayıt ve kanun bilgisi yer almaktadır. Ancak davanın seyri ve sonucu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda kayıtların sonuçlarının takibinde şeriyye sicillerini önemli kılmaktadır. Fakat şikâyet defterlerinde bazı istisnai kayıtlarda kadı veya naibin o dava ile ilgili göndermiş olduğu ilamın, ilgili şikâyet kaydının etrafına kayıt edilmesi neticesinde bazı şikâyetlerin seyri hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Örneğin, Temmuz 1789 tarihli şikâyet kaydında; Kıbrıs adasında Lefkoşe sakinlerinden el-Hac Mehmet adlı kişi arzuhal ile yapmış olduğu şikâyet müracaatında, kendi halinde olduğu ve kimseye bir zararının dahi olmadığı halde hala Kıbrıs muhassılı Sakızlı Hüseyin Kapudan diye bilinen kişinin açgözlü olduğundan dolayı kendisine ait olan miktarı belli mal, eşya, mahsulat ve 30.000 kuruş akçesini zorla aldığını bildirmiştir. Ayrıca kişinin iftiralari ve zulmü sebebiyle iyal ve evlatları ile birlikte vatanlarını terk ettiğini bu sebeple perişan oldukları sebebi ile şikâyette bulunmuştur. Mübaşir marifeti ile mahallinde görülmesi için emir verilmiş ancak emir ulaştığında aralarında anlaşmaları için tavsiye edildiği ve on bin kuruşa aralarında sulh edildiği hatta sulh bedelinin dahi ödendiği 3 Ekim 1789 tarihinde şeyhülislamının gönderdiği ilamda ifade edilmiştir.³⁰ Diğer taraftan kişinin suçunun sabit görülmesi ve iddianın ispatlanması durumunda ise

²⁸ 22 Numaralı Kıbrıs Şeriyye Sicili, s. 10.

²⁹ 24 Numaralı Kıbrıs Şeriyye Sicili, s. 127.

³⁰ BOA., A.DVNSŞKT.d., 196: 35/152.

karar verilir ve verilen karar ehl-i örf adı verilen mahalli görevliler tarafından uygulanırdı.³¹ İncelenen 11 atik şikâyet defterinde bulunan Kıbrıs ile ilgili şikâyet kayıtlarının şikâyet başvuru mercilerine göre dağılımı için aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Grafik 1: Atik Şikâyet Defterlerine Göre Şikâyet Başvuru Yollarının Dağılımı.

Tabloya bakıldığında Kıbrıs'ta şikâyet hakkını kullanan bireylerin en çok giderek ve arzuhal ile başvuru yolunu tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Giderek yapılan şikâyet müracaatları toplumun en çok kullandığı başvuru yolları arasında yer almakta olup kayıtlarda “gelüb” şeklinde ifade edilmektedir. İncelenen defterlerde Kıbrıs ile ilgili şikâyet kayıtlarının 22 adeti giderek başvuruda bulunmuş şikâyet kayıtlarından oluşmaktadır. Giderek yapılan şikâyet başvuruları şikâyet defterlerinde; “Mısır tüccarından Abdulvahid nam kimesne gelüb...”³² şeklinde ifade edilmektedir. Arzuhal ile yapılan şikâyet müracaatları, birey veya bireylerin isteklerini ve şikâyetlerini, dilekçe ile sunma

³¹ M. Akif Aydın, “Osmanlıda Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, 1 (1994), s. 393-394.

³² BOA., A.DVNSŞKT.d., 202: 62/210.

yoludur³³. Bu başvuru yolunu, Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan reaya ve yönetici kesimden herkes kullanabilmektedir. Bunların haricinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan elçi ve konsolos gibi yabancı devlet görevlilerinin de kullandığı görülmüştür.³⁴ Arzuhallerin yazımı arzuhalci adı verilen kişiler tarafından yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde okuma-yazma bilen kişilerin az olması sebebi ile dilekçe ile şikâyet etmek isteyen kişiler bu meslek gurubu vasıtası ile işlerini görmektedirler³⁵. İncelenen atik şikâyet defterlerinde Kıbrıs ile ilgili tespit edilen hükümlerin 9 adeti arzuhal ile başvuruda bulunma yöntemini içermektedir. Nitekim Eylül 1789 tarihli bir şikâyet kaydı, “Lefkoşe sakinlerinde el-Hac Mehmet nam kimesnenin Kıbrıs ceziresinde mütemekkin tercüman Yorgaki nam zimmi zimmetinde ba-temessük ve defter on iki bin sekiz yüz on kuruş ve yine cezire-i mezburede mütemekkin dört nefer malumü'l-esami zimmiler zimmetlerinde ba-temessük alacak hakkı olan sekiz bin yüz kuruşu taleb eyledikte virmekte tegallüb ve muhalefet iderler deyü ba-arzuhal inha...³⁶” arzuhal ile yapılan şikâyete örnek teşkil etmektedir.

Diğer bir başvuru yolu olan ilam ile şikâyet etme hakkını ise sadece yönetici sınıf kullanabilmektedir. İlamın sözlük anlamı “bildirme, bildirilme ve anlatma”³⁷ olarak ifade edilmiştir. İlam, şikâyet eden kişinin iddiasını, varsa kanıtlarını, şikâyet edilen kişinin yanıtını, mahkeme edilmeleri sonucu varılan kararı, hâkimin mühür ve imzasını içeren resmi bir belgedir³⁸. Defterlerdeki kayıtlardan 2 adet şikâyet kaydında ilam ile başvuru yapma yolunun kullanıldığı görülmüştür. Mektup ile şikâyet etme yolu ise idari görevliler tarafından tercih edilen yollardan biridir. Şeriyye mahkemelerinin şikâyet başvuru mercii olmasının yanı sıra şikâyet iletim kanalı olarak da kullanılmıştır. Bu yönüyle şeriyye mahkemeleri Divân-ı Hümayûn'a yapılan şikâyetlerin bildirilmesinde de

³³ Mehmet İpşirli, “Arzuhal”, *DİA*, 3 (1991), s. 447.

³⁴ Öztürk, a.g.m., s. 215.

³⁵ Turan Tanyer, “Eski İstanbul'da Arzuhalciler”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 53 (2004), s. 271.

³⁶ BOA., A.DVNSŞKT.d., 195: 90/375.

³⁷ Devellioğlu, a.g.e., s. 490.

³⁸ Ahmet Akgündüz, “İlam”, *DİA*, 22 (2000), s. 72.

etkin bir rol üstlenmiştir³⁹. İncelenen defterlerde Kıbrıs ile ilgili tespit edilen şikâyet kayıtlarının 2 adedi mektup ile yapılan başvuru yolunu içermektedir. Bilinmiyor olarak sınıflandırmış olan kısım ise genellikle kalabend cezası olan kişilerin af edilmelerine dair kayıtları veya birtakım yabancı kişilerin gittikleri yerlerde ikametlerine müdahale edilmemesine dair kayıtları kapsamaktadır. Bu kısımda 7 adet kayıt bulunmaktadır. Bu kısma örnek olarak Şubat 1790 tarihli şikâyet kaydı örnek olarak gösterilebilir. İncelenen bu şikâyet kaydında; Cumalı Alaybeyi Agoş diye bilinen müfsidin (fetatçı) emir ve rızaya aykırı harekette bulunması sebebi ile te'dibi için kişinin çavuş mübaşeretini ile yakalanması ve Magosa kalesine gönderilerek kalabend olmasına dair emir gönderilmesi⁴⁰, bilinmiyor olarak sınıflandırmış olduğumuz kısma örnek gösterilebilir. Bu kayıttaki herhangi bir şikâyet durumu söz konusu olmayıp, şikâyet eden ve edilen kişilere dair bilgiler de yer almadığından dolayı bu kategoride yer almaktadır.

İncelenen Kıbrıs şeriyye sicili kayıtlarında da dava eden kişilerin kadıya şikâyet müracaatında bulunurken hangi başvuru yolunu seçtiklerine dair bilgiler yer almaktadır. Mesela, 23 Ekim 1789 tarihli diğer bir Kıbrıs şeriyye sicili kaydında; Mekke şehrihareminin Divân-ı Hümayûn'a arzual ile yapmış olduğu başvurusunda, mütevellisi olduğu Mekke-i Mükerrreme'nin eski şeyhülharemi olan Ebu Bekir Paşa'nın İstanbul'daki vakıf mektebine bağlı olan Kıbrıs'taki Tuzla kasabasına tatlı su tahsil ettiği ve bu tatlı suyun fazlasını da başkasına kiraya verdiğini ancak kiracıların kirayı ödemede muhalefet ettikleri bildirilmiştir.⁴¹ Yine 26 Aralık 1789 tarihli diğer bir Kıbrıs şeriyye sicili kaydında, Lefkoşa naibinin ve eş-Şeyh İsmail Vakfı'nın mütevellisinin arz ile ahalinin ise mahzar ile kadı mahkemesine müracaat ettikleri görülmüştür. Yapılan müracaatta Kıbrıs Adası'nın Tuzla kazasında olan Ümmü'l-haram Tekyesi Vakfı'nın türbedarı olan eş-Şeyh İsmail Rıza Dede adlı kişinin kendi halinde olmayarak⁴² yasak olduğu halde rüşvet aldığı ayrıca başına

³⁹ Murat Tuğluca, *Osmanlı'da Devlet- Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)*, Basılmış Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 44.

⁴⁰ BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 46/161.

⁴¹ 21 Numaralı Kıbrıs Şeriyye Sicili, s. 124.

⁴² Kendi halinde olmamak tabiri ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Huzur Bozucu Davranışlardan Kendi Halinde Olmamak", *Tarih*

eşkiya toplayarak zulüm ve zorbalıkta bulunduğu ve türbede emniyetin kalmadığını bildirmiştir. Ayrıca bu durum üzerine adı geçen türbeye gelen erkek ve kadın ziyaretçilerin türbeye gelmediğini ve sülehadan kimselerinde türbeden mahrum kaldıkları sebebiyle türbedarlık görevinin eş-Şeyh İsmail vakfından Şeyh İbrahim Halife'ye verilmesi için rica ettikleri görülmüştür. Bu durum üzerine mahkeme kişinin atanmasının uygun olduğuna karar vermiştir.⁴³ Mahzar, şikâyetlerin veya isteklerin toplu ve imzalı olarak sunulması ile yapılan başvuru şeklindedir.⁴⁴ İncelenmiş olan belgede de ahalinin mahzar yolunu tercih ederek toplu olarak başvuruda buldukları görülmüştür.

Şikâyet Eden ve Şikâyet Edilen Kişilerin Toplumsal Hüviyeti

Toplum, Osmanlı Devleti içerisinde askeri sınıf-reaya şeklinde iki kısma ayrılmış olup kimi zaman bu sınıf ayrımı kul-yönetici adı altında da anılmıştır.⁴⁵ Askeri sınıf, saray mensubu, ilmiye, seyfiye ve kalemiye olarak 4 kategoriye ayrılmıştır.⁴⁶ Reaya ise askeri sınıf dışında kalan ve vergi ödeme zorunluluğu olan Müslüman-gayrimüslim, kentli-şehirli, yerleşik-konargöçer gibi bireylerden meydana gelmektedir.⁴⁷ İncelenen atik şikâyet defterleri kayıtlarında şikâyet eden ve şikâyet edilen kişiler reaya ve idari sınıf olarak nitelendirilmiş ve tasnife tabi tutulmuştur. Bu çalışma ile Kıbrıs'tan şikâyet başvurusunda bulunan ve şikâyet edilen kişilerin hangi sınıfa tabi oldukları bilgisine ulaşılabilmektedir. Bu durum şikâyet mekanizmasının hangi sınıf tarafından daha fazla kullanıldığı bilgisini verdiği gibi anlaşmazlık yaşayan ve zulme maruz kalan kesimin en fazla hangi kesimde olduğu bilgisini de vermektedir. Reaya başlığı altında, bir eyalet, sancak, kaza, nahiye veya köyde oturan Müslüman

Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı, (Ed. Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım), C. 1, Hiper Yayın, İstanbul, 2020, s. 505-514.

⁴³ 21 Numaralı Kıbrıs Şerhiye Sicili, s. 129.

⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Mahzar", *DİA*, 27 (2003), s. 398.

⁴⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2003, s. 74; Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul, 2007, s. 107; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII/2 (2004), s. 222.

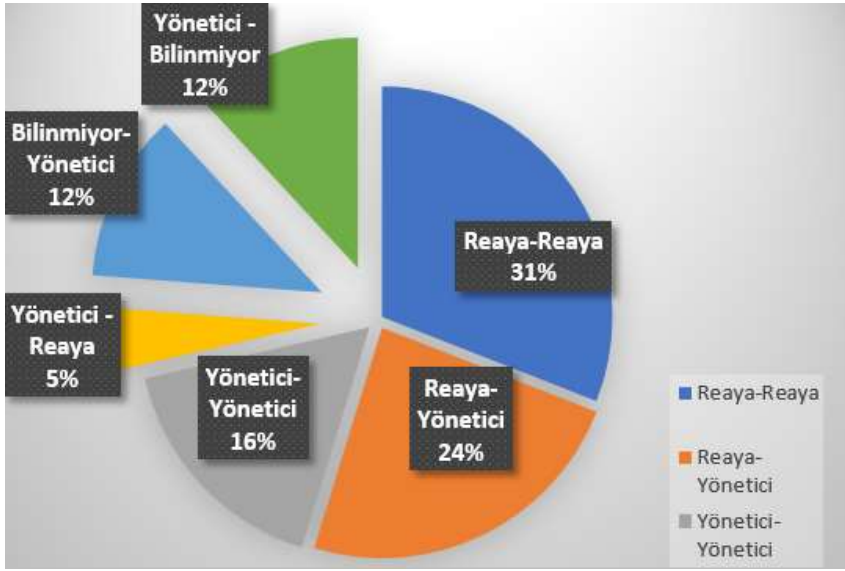
⁴⁶ Saray mensupları hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara, 2014, s. 97-159, 327-339, 347-359, 361-445.

⁴⁷ Çiğdem Kavak Çeken, *İstanbul Ahkâm Defterleri Üzerinden 19. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 9.

veya gayrimüslim ahali bulunmaktadır. Nitekim Fi Evasıt CA 1203 tarihli şikâyet kaydında; “Lefkoşe kazası sakinlerinden el-Hac Mehmet nam kimesne gelüb bunun ...veresesinden karındaşı Mehmet ve Sadık adlı kişiler ile sair malumü’l-esami kimesneler...”⁴⁸ şeklinde yer alan ifadelerde belirtildiği gibi giderek şikâyet hakkını kullanan el-Hac Mehmet’in kaza sakini olduğu, şikâyet edilen kişilerin ise veresesinden kişiler olduğu görülmektedir. Bu ifadelerde görüldüğü gibi adı geçen şahısların mesleki durumları hakkında hiçbir bilgi bulunmadığından reaya kategorisinde yer almaktadır.

Yönetici sınıf başlığı altında ise kadı, naib, molla, imam, mütevellî, mültezim, ehl-i örf, mütesellim, tercüman, kapudan, voyvoda, kaymakam, ulema, sipahi, alay beyi, rahip, tüccar, bazargan, gemi reisi gibi yöneticiler yer almaktadır. Şikâyet sistemi, reaya ve yönetici sınıf olarak nitelendirilen toplumun haklarını koruyarak devletin nizamını, emniyet ve asayişini belli bir düzen çerçevesinde devam ettirmesi hususunda önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple şikâyet mekanizmasının, bireylerin birbirleri üzerindeki haklarını muhafaza etmek, adaleti tecelli ettirmek ve bireylerin kendilerine tanınan özgürlükler dahilinde hareket etmesini sağlamak gibi önemli işlevleri bulunmaktadır. Atik Şikâyet Defterlerine göre şikâyet eden ve şikâyet edilen kişilerin statülerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁸ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 40/167.

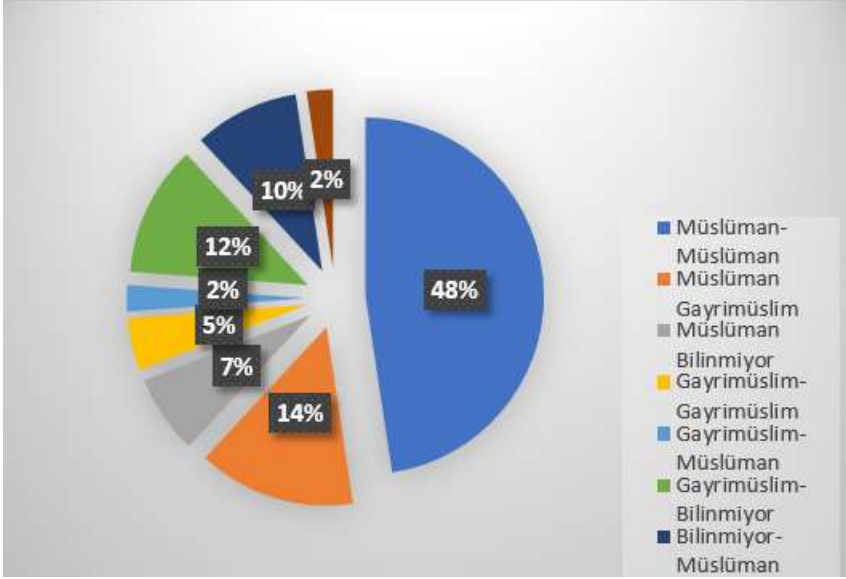
Grafik 2: Atık Şikâyet Defterlerine Göre Şikâyet Eden ve Edilen Kişilerin Toplumsal Hüviyetlerine Göre Dağılımı

Tabloda görüldüğü üzere Kıbrıs'ta şikâyet eden ve şikâyet edilen kişilerin dağılımında ilk sıra reaya-reaya arasında gelen şikâyetler yer almaktadır. Daha sonra ise sırası ile reaya-yönetici, yönetici-yönetici şikâyetleri şeklinde devam etmektedir. Şikâyetler arasında yöneticilerin yapmış olduğu şikâyetlerin de görülmesi yaşanan sıkıntıların sadece ahalî tabanında hissedilmediğini aynı şekilde yöneticilerinde sorun ve anlaşmazlıklar yaşayarak mağdur oldukları görülmektedir. Bu durum da şikâyet mekanizmasının kullanımında herhangi bir statü farkının görülmediği ve her kesimden insanların bu sisteme başvurarak hakkını aradığını görülmektedir.

Şikâyet Eden ve Şikâyet Edilen Kişilerin Dini Kimlikleri

Osmanlı Devleti'nde şikâyet hakkını kullanan kişiler, sosyal kimliklerine göre bir ayrıma tabi tutulmadığı gibi dini inançlarına göre de bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Müslümanların başvurduğu şikâyet müesseselerini ve şikâyet etme yollarını hiçbir fark olmaksızın kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Müslüman bireylerin kadı mahkemelerine başvurduğu gibi gayrimüslim ahalide müracaat ederek yaşamış olduğu haksızlık ve anlaşmazlıkların şer'i kanunlara göre çözümlenmesini talep

etmişlerdir. Ayrıca yaşadıkları problemler ile ilgili şeyhülislamdan fetva dahi alabilmişlerdir. İncelenen atık şikâyet defterleri doğrultusunda şikâyet hakkını kullanan ve şikâyet edilen kişilerin Müslüman-gayrimüslim oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

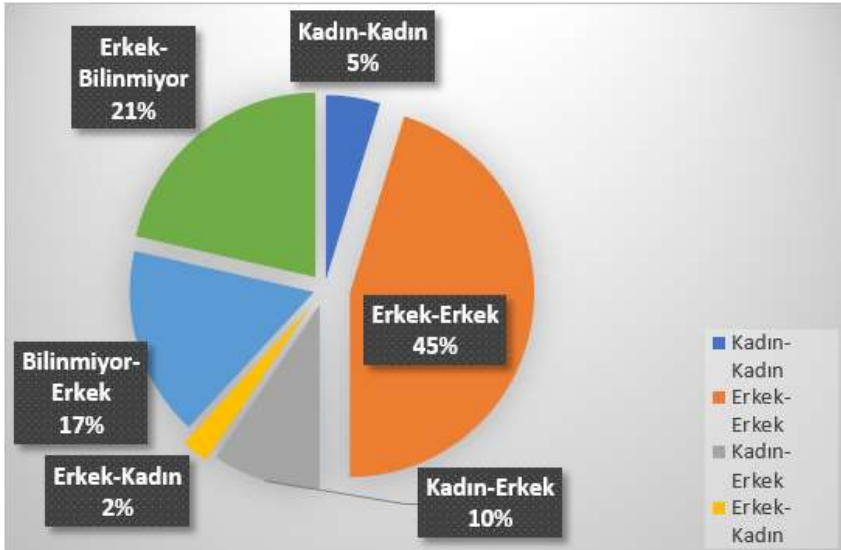

Grafik 3: Şikâyet Eden ve Edilen Kişilerin Dini Kimliklerine Göre Dağılımı

Tabloda görüldüğü gibi şikâyetlerden %48'i Müslüman-Müslüman arasında yaşanan sorunları içermektedir. Bu da şikâyet mekanizmasının Müslüman ahali tarafından daha çok kullanıldığı bilgisini vermektedir. Ancak bu sırayı %14 oranla Müslüman-gayrimüslim şikâyetleri, yine %12 oran ile gayrimüslim-bilinmiyor, %10 oranla bilinmiyor-Müslüman %7 oran ile Müslüman-bilinmiyor, %5 oranla gayrimüslim-gayrimüslim ve %2 oran ile de gayrimüslim-Müslüman ve bilinmiyor-gayrimüslim kategorisi izlemektedir. Bu durum şikâyet mekanizmasının aktif olarak en çok Müslümanlar tarafından kullanıldığını gösterdiği gibi Kıbrıs'ta yaşanan anlaşmazlıkların yine en fazla Müslümanlar arasında olduğunu da göstermektedir.

Şikâyet Eden ve Şikâyet Edilen Kişilerin Cinsiyeti

Şikâyet hakkını kullanmak isteyen bireylerin cinsiyetlerinin kadın veya erkek olmasının hiçbir farkı bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün tebaanın cinsiyetine bakılmadan yapılan şikâyet müracaatları kabul edilir ve işleme alınır. Bu başlık altında incelenen defterlerde şikâyet hakkını kullanan kişilerin cinsiyetlerine göre orantısal dağılımı, şikâyet eden/edilen kadın ve erkekler arasındaki oranın ne derecede olduğu bilgisine ulaşılabilir. Bu durum da bize toplumda haksızlığa uğrayan ve birtakım anlaşmazlık yaşayan kadın veya erkeklerin hangisinin ne oranda şikâyet mekanizmasını kullandığı bilgisini vermektedir. Atık şikâyet defterlerine göre şikâyet müracaatında bulunan ve şikâyet edilen kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

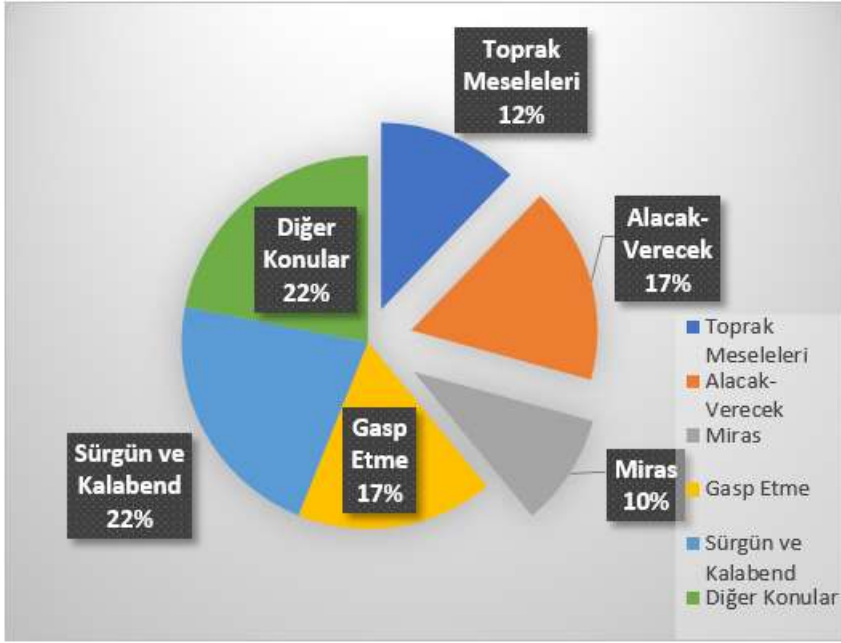
Grafik 4: Şikâyet Eden ve Edilen Kişilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tabloya bakıldığında şikâyet eden veya edilen kişiler arasında erkeklerin %45 gibi yüksek bir oranla ilk sırada yer aldığı sonrasında ise %21 oranla erkek-bilinmiyor, %17 oranla bilinmiyor-erkek, %10 oranla kadın-erkek, %5 oranla kadın-kadın ve %2 oranla erkek-kadın kategorisi yer almaktadır. Buna göre şikâyet mekanizmasını kullanan kadınların sayılarının çok az olduğu, kadınlar tarafından şikâyet edilen kadın

sayısının erkekler tarafından şikâyet edilen kadın sayısından fazla olduğu tespit edilmiştir.

Kıbrıs'tan Divân-ı Hümâyûna Yansıyan Şikâyet Konuları

İncelenen kaynaklarda şikâyet müracaatları ile ilgili herhangi bir konu sınırlaması bulunmamaktadır. Bu durum, Divân-ı Hümâyûn'a yansıyan şikâyetlerin çeşitliliğini artırmakta ve Kıbrıs'ta yaşanan sorunların hangi alanlarda yoğunlaştığı, sorunların sebebinin ne olduğu hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca iktisadi, içtimai ve hukuki alanlarda yaşanan anlaşmazlıkların ve haksızlıkların herhangi bir ayırım olmadan soruşturma ve kovuşturmayaya tabi tutulması, bozulan müesseselerin tespitinde, sorunların yoğunlaştığı alanların yeniden nizamında ve mahalli görevlilerin teftiş ve stabilizasyonunun sağlanması hususunda şikâyet defterleri önemli bir yardımcı kaynak olma özelliğine sahiptir. Şikâyet defterlerine yansıyan anlaşmazlıklar ve sorunların haricinde o dönemde kadı sicillerine yansıyan şikâyetler de bulunmakta olup çalışma içerisinde Kıbrıs şeriyeye sicillerinde yer alan şikâyet kayıtlarından ve münferit olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivinde bulunan arşiv kaynaklarından da faydalanılmıştır. Ancak tablolarda kategorize edilerek verilen oranlar 11 adet Atik Şikâyet Defterlerinden çıkan şikâyet kayıtlarına aittir. Bu başlık içerisinde Kıbrıs'ta yaşanan anlaşmazlıklar ve haksızlıklar birtakım başlıklar altında tasnife tabi tutulmuştur. Çalışmada yer alan konular; toprak meseleleri, alacak-verecek anlaşmazlıkları, miras davaları, zorbalık, sürgün, kalabend ve diğer konular şeklinde tasnif edilmiştir. Kıbrıs'ta şikâyet edilen konuların tasnifi ile ilgili konu dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Grafik 5: Şikâyetlerin Konularına Göre Dağılımı

Tabloda görüldüğü üzere sürgün, kalabend ile ilgili kayıtlar ve diğer konular olarak kategorize edilen kayıtlar %22 oranla ilk sırada olup sonrasında %17 oranla zorbalık ve alacak-verecek meseleleri, %12 oranla toprak meseleleri ve %10 oran ile miras davaları bulunmaktadır.

Toprak Meseleleri

Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısında toprak ve toprağın ziraat edilmesi sonucu elde edilen mahsuller önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi ise mahsuller üzerinden alınan vergilerin devlet ekonomisine önemli derecede katkı sağlamasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynağı toprak işletmeleri üzerinden elde edilmektedir. Halk toprağı işleterek buradan elde etmiş olduğu mahsullerden ya bir kısmını ya da mahsule denk gelen bedeli devlete ödeyerek vergi sistemi içerisindeki yerini almış olurdu.⁴⁹ Osmanlı Devleti, eyaletleri mali olarak "Has ve Salyane" şeklinde iki kısma ayırmıştır. Has özelliğine sahip olan

⁴⁹ Buket Çelik, *Ahkam Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774)*, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, 2020, s. 113.

eyaletler; sancak, kaza ve dirlik şeklinde kendi içerisinde üç kısma ayrılmıştır⁵⁰. Tımar adı ile de bilinen dirlik sistemi ise fonksiyonuna göre has, zeamet ve tımar şeklinde sınıflandırılmıştır⁵¹. Has, hükümdar ve ailesi ile aylık geliri 100.000 akçe olan yüksek derecedeki idari görevlilere (sancakbeyi, beylerbeyi vs.) verilen topraklardır⁵². Zeamet ise 20.000-100.000 akçe arasındaki dirliklere denilmekte olup, zeamet işletenlere ise zaim adı verilmektedir⁵³. Tımar sistemi ise ordunun süvari ihtiyacını karşılaması sebebi ile askeri yapının ayrıca vergi alınması sebebi ile iktisadi yapının temelini oluşturmaktadır.⁵⁴

İncelenen defterlerde toprak meseleleri ile ilgili yapılan şikâyetler, bağ, bahçe ve araziye müdahalede bulunma ve zapt etme sorunların olduğu tespit edilmektedir. Bu duruma örnek olarak Şubat 1789 tarihinde Lefkoşe kazası sakinlerinden el-Hac Mehmet adlı kişinin giderek yapmış olduğu şikâyet kaydında, Lefkoşe sakinlerinden Hacı Osman adlı kişinin Lefkoşe kazası toprağında mülkiyet üzere tasarrufunda olan bir kıt'a bahçe mülkü ile miktarı belli eşyasını beş sene önce hayatta ve akıl sıhhati yerinde iken kendisine hibe ederek verdiğini ve kendisinin de kabul edip, aldığını ifade etmiştir. Ancak bu duruma kimsenin müdahale etmesi gerekmediği halde babası vefat edince veresinden kardeşi Mehmet Sadık ile isimleri belli bazı kişiler ortaya çıkarak söylenen bahçenin ve eşyaların kendisine hibe edildiğini kabul etmediklerini ve mirasa dahil edeceklerini söyleyerek müdahalede bulduklarını bildirmiştir. Bu konu ile şeyhülislamdan fetva verildiğini belirterek verilen fetva doğrultusunda davanın görülmesinin ve müdahalenin ortadan kaldırılmasını istediğini bildirmiştir. Davanın mahallinde görülmesine dair Lefkoşe kazası naibine hitaben emir verilmiştir⁵⁵. İncelenen şikâyet kaydında, kişiye hibe olarak verilen yerlerin, hibe eden kişinin ölümü üzerine mirasçıları tarafından geri alınma isteği ile müdahale edildiği görülmektedir.

⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, İstanbul, 2020, s. 221.

⁵¹ Halil İncalcık, "Tımar", *DİA*, 41 (2012), s. 169.

⁵² Cengiz Orhonlu, Nejat Göyünç, "Has", *DİA*, 16 (1997), s. 268.

⁵³ Erhan Afyoncu, "Zeamet", *DİA*, 44 (2013), s. 162.

⁵⁴ İncalcık, a.g.m., 2012, s. 168.

⁵⁵ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 40/167.

Toprak sorunları arasında yaşanan anlaşmazlıklardan bir diğeri de su sorunlarıdır. 1789’da Kıbrıs adasında olan Lefkoşe kazasında Geriniye nahiyesine bağlı Vasliye Köyü sakinlerinden Hacı Ömer oğlu Mehmet adlı kişi giderek, babadan oğula mutasarrıf olduğu köy toprağında olan bağ ve bahçesine kadimden beri akan suda kimsenin alakası olmadığını belirtmiştir. Ancak yine adı geçen köyden Papaz Antimo adlı zımminin ortaya çıkarak, “ol su mahsus ve müstakil bizimdir” diyerek fuzuli müdahalede bulunduğunu bildirmiştir. Kişi bu konuda fetva aldığını, şer’ tarafından hüccet ve ilam verildiğini bildirmiştir. Hüccet, ilam ve fetva doğrultusunda hareket edilerek kişinin müdahalesinin men edilmesini istemiştir. Bu durum üzerine davanın mahallinde şerle görülmesi için emir verilmiştir.⁵⁶ İncelenen defterlerde gayrimüslimler arasında da toprak anlaşmazlıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Mesela, Aralık 1801 tarihinde Osmanlı tebaasından olan zımminin bir kişinin arazisini, Fransa keferesi taifesinden birinin zapt etmesi sonucu olayın yargıyı taşıdığı görülmektedir. Kıbrıs Adası’nda olan Tuzla kasabası naibine yazılan hükümde; Çozepe Ovanis adlı zımminin giderek, bu kişinin Tuzla kasabasında oturduğu ve yine bu kasabada 20 seneden fazla senet ile tasarrufunda olan hudutları belli arazisine kimsenin karışmaması gerekirken Fransa keferesi taifesinden Esteber adlı Fransalının bin iki yüz (boş) senesinden beri bahsedilen arsasını haksız yere ve senetsiz zapt ettiğini söylemiştir. Böylece kendisine zulüm edildiğini bildirip adı geçen Fransalının haksız yere zapt ettiği arsası ile zapt ettiği senelerin kirasını kendisine aldırılması ve ihkak-ı hak olunması hususunda emr-i şerif rica etmiştir. Bunun üzerine Divân-ı Hümâyûn’dan gerekliliği sorulduğunda Ovanis’in anlattığı üzere arsanın kendisine geri verilerek Esteber adlı Fransalının arsayı zapt ettiği senelerin kirasının da alınarak mahallinde şerle görülmesi için emr-i şerif çıkması gerektiği yazılmıştır. Bunun üzerine anlatıldığı üzere amel olunmasına dair emir verilmiştir.⁵⁷

Toprak ile ilgili yaşanan bir diğer sorun ise, zeamet sahibinin ölümü üzerine zeametın miras olarak intikali esnasında yaşanan anlaşmazlıklardır. Nitekim 1791’de Kıbrıs sancağında Magosa nahiyesinde 23.500 akçe zeamete mutasarrıf olan Hüseyin veled Hasan’ın vefatı üzerine zeametın oğlu Hasan’a geçmesi ve ilam olunarak

⁵⁶ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 114/494.

⁵⁷ BOA., A.DVNSŞKT.d., 200: 107/472.

tevcih olunması gerektiği bildirilmiştir. Ancak zeamet şartlarına göre zeametın adı geçen Hasan'a tevcih edilmesi gerekirken, Kıbrıs muhassılı açgözlü davranarak 500 kuruş rüşvet isteyerek adı geçen Hasan'a zulüm etmiştir. Bu durum üzerine Defterhane-i Amiredeki ruznamçe defterlerine bakılmış ve anlatıldığı üzere olduğu tespit edilmiş olup durumun mübaşir marifetiyle bildirilmesi istenmiştir.⁵⁸ Toprak ile ilgili ahali arasında yaşanan anlaşmazlıklar arasında tarla gaspına dayanan şikâyetlerde bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili 28 Temmuz 1804 tarihli kayıta; Lefkoşe sipahilerinden Mehmet, Ahmet ve diğer Mehmet adlı kişiler, meclis-i şer' de tımarları olan Luricina köyü sakinlerinden Fatma adlı kadının vefatı üzerine tasarrufunda olan tarlaların tapuya müstehak olması ile Süleyman ibn-i Osman adlı kişinin adı geçen tarlaları gasp ettiğini bildirmiştir. Ancak adı geçen Osman iddiaları kabul etmeyerek bu yerleri köy sipahilerinden olan Zaim Hasan Ağa, İbrahim ve Mehmet adlı sipahilerin kendisine verdiklerini söyleyerek bu durumu şahitler ile ispat etmiştir. Bu durum üzerine Lefkoşe sipahilerden Mehmet, Ahmet ve diğer Mehmet adlı kişiler, davadan men edilmiştir⁵⁹

Alacak-Verecek

Alacak-verecek davaları borç alan kişilerin borçlarını çeşitli bahaneler öne sürerek ödemeyip alacaklı kişiyi mağdur etmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak kimi zaman kişinin kimsede borcu olmadığı halde bazı kişilerin borcu olduğu düşüncesi ile yaptıkları zulümler neticesinde de bu davalar görülmüştür. İncelenen dönemde, alacak-verecek davaları, atik şikâyet defterlerinde %17 oranına sahiptir. Atik Şikâyet defterlerinde alacak-verecek ile ilgili kayıtlarda, taraflar arasında borcu veren ve alan kişinin kimlikleri, görevleri, unvanları, cinsiyetleri, dini kimlikleri ve ikamet yerleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Nitekim bu durum şikâyet kayıtlarına "Kıbrıs ceziresinde vaki Tuzla kazası mütemekkinlerinden Yanaki veled Hristo Dodo nam zımmının mukaddeme helak olan Franca tüccarından Celirdoble? nam tacir zimmetinde iki yüz bir senesinde ba-temessük iki bin guruş ve iki yüz iki senesinde dahi penbe bahasından iki bin elli yedi guruşunu cem'an dört bin elli yedi guruş alacak hakkı olub...⁶⁰ / Kıbrıs ceziresinde mütemekkin

⁵⁸ BOA., A.DVNSŞKT.d., 198: 112/339.

⁵⁹ 24 Numaralı Kıbrıs Şerhiye Sicili, s. 66.

⁶⁰ BOA., A.DVNSŞKT.d., 200: 60/206.

Yogos zımmi Ordu-yı Hümâyûn'a arzuhal idüb cezire-i mezbure sakinlerinden malumü'l-esami kesan ve tüccar zimmetlerinde bin iki yüz on senesinden berü ba-defter-i müfredat malumü'l-mikdar alacağını taleb..."⁶¹ şeklinde yansımıştır. Alacak-verecek davaları ile ilgili şikâyet kayıtlarında verilen borcun cinsi, nakit ise miktarı, borcun verildiği tarih ve bazı kayıtlarda kanıt olması açısından temessük ve defter gibi birtakım evraklar ile ilgili de bilgi yer almaktadır. Nitekim Eylül 1789 tarihli bir hükümde, Lefkoşe sakinlerinden el-Hac Mehmet nam kimesne Rikâb-ı Hümâyûn'a arzuhal ile yapmış olduğu şikâyet başvurusunda Kıbrıs Adası'nda oturan tercüman Yorgaki adlı zımmi zimmetinde 12.810 kuruş alacak hakkının olduğunu ifade etmiş. Alacak hakkını bahsi geçen Yorgaki'den defalarca istemesine rağmen karşı çıkarak vermediğini bildirmiştir. Bu durum üzerine davanın başka bir husus için görevlendirilmiş olan mübaşir eliyle mahallinde şer'i kanun üzere görülmesi için karar verilmiştir.⁶² Belgede de görüldüğü gibi alacaklı kişi ilk aşamada alacağını karşı taraftan kendisi talep ederek kendi aralarında halletme yoluna gitmiştir. Ancak karşı tarafın borcunu vermeyerek zorluk çıkarması üzerine anlaşmazlık Divân-ı Hümâyûn'a yansımıştır.

Alacak-verecek davalarının bazen birden fazla kişi arasında geçtiğine ve taraflar arasında farklı din mensuplarının olduğuna dair kayıtlara da rastlanmıştır. Mesela Mayıs 1789 tarihinde el-Hac Mehmet, Yorgaki, Lefkoşe kazası sakinlerinden el-Hac Mustafa, Ebubekir ve Atanferzade damatları ile sair isimleri belli kişilerde peksimet bahasından 16.200 kuruş alacak haklarının bulunduğunu ve defalarca istedikleri halde zorluk çıkardıklarını ve vermediklerini bildirerek şikâyet başvurusunda bulunmuşlardır. Bu durum üzerine davanın mahallinde şer'le görülmesine karar verilmiş ve Lefkoşe kazası naibine ve Kıbrıs muhassılına hitaben emir yazılmıştır⁶³. Haziran 1789 tarihinde kadı huzurunda yapılan mahkemede kişiler üzerindeki alacak miktarı sabit görülmüş ve bu miktarın kişilerden tahsil edilmesine dair karar çıkmıştır.⁶⁴

⁶¹ BOA., A.DVNSŞKT.d., 200: 77/256.

⁶² BOA., A.DVNSŞKT.d., 196: 35/153.

⁶³ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 119/516.

⁶⁴ 21 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 117.

Alacak-verecek davalarında şikâyet edilen kişinin yapılan şikâyeti inkâr ederek kabul etmediği ve yalanladığı durumlarla da karşılaşmış, bu durumda mahkeme şikâyetçi olan tarafın iddiasını ispatlamasını istemiştir. Kişi bu durumda mahkemeye delil ve şahit sunarak iddiasını ispatlama yoluna gitmiştir. Nitekim 20 Ekim 1788 tarihli Kıbrıs Şeriyye Sicili kaydında; Çiftebüçakoğlu Abdullah ile Rabia binti Derviş arasında yaşanan alacak-verecek davasında Rabia'nın davayı inkâr etmesi üzerine iddianın ispatı istenmiş, bu durum üzerine es-Seyyid el-Hac Mustafa bin Salih ve Mehmet bin Salih adlı kişilerin şahadetleri ile kişinin suçu sabit olduğu kararı verilmiştir.⁶⁵

Miras

Kıbrıs'tan Divân-ı Hümâyûn'a yansıyan miras ile ilgili şikâyetler, genellikle ya varisler arasında paylaşım esnasında çıkan sorunlardan ya da herhangi bir bağı bulunmayan kişilerce mirasın zapt edilmesinden çıkan anlaşmazlıklardan meydana geldiği görülmüştür. Nitekim varisler arasında meydana gelen miras anlaşmazlıklarına Şubat 1789 tarihli şikâyet kaydı örnek olarak gösterilebilir. Lefkoşe sakinlerinden Ayşe adlı kadın Divân-ı Hümâyûn'a giderek yapmış olduğu şikâyetinde Lefkoşe kazası sakinlerinden kızı Fatma ile birlikte Lefkoşe kazası toprağında olan sınırları belli ev ve dükkân mülkünü ortak olarak tasarruf ettiklerini ancak kızının vefatı üzerine bu yerlerin hisseleri ile mal, eşya ve bakır kap kacakların şer'i kanunlar gereği kendisine ve kızının eşi Hacı Ali'ye kaldığını ifade etmiştir. Ancak Ali kendisine düşen hisse ile yetinmeyerek ve ispat etmeden ev ve dükkân hissesini eşinin ölmeden evvel kendisine sattığını söyleyip zorla zapt etmiştir. Bu durum üzerine Ayşe konu ile ilgili Şeyhülislamın fetva verdiğini, verilen fetva doğrultusunda davanın görülerek adı geçen ev ve dükkân mülkünden kendi hissesi ile miras olarak kızından kalan hisselerin kendisine iade edilmesini istemiştir. Lefkoşe kazası naibine ve Kıbrıs muhassılına hitaben yazılan hükümde dava ile ilgili hilafına emir yok ise davanın mahallinde şer'i kanunlar üzerine görülmesi emri verilmiştir.⁶⁶ Yine Mayıs 1789 tarihli bir şikâyet kaydında Lefkoşe sakinlerinden Nefise adlı kadın babasının vefat ettiğini ve terekesinin kendisine ve kız kardeşine kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca miras hisselerinin paylaşıldığı ve herkesin üzerine düşen payı almış

⁶⁵ 21 Numaralı Kıbrıs Şeriyye Sicili, s. 4.

⁶⁶ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 39/166.

olduğu halde kız kardeşinin 4.000 kuruşluktan fazla akçesini zorla alarak zulüm ettiğini ve el konulan hakkının kendisine iade edilmesini istediğini bildirmiştir. Bu durum üzerine Lefkoşe mollasına ve Kıbrıs muhassılına hitaben başka husus için o mahalde bulunan mübaşirin marifetiyle davanın şer'le görülmesi için emir gönderilmiştir.⁶⁷ İncelenen hükümlerde, mirasın kimin vefatı üzerine kaldığı, varislerin vefat eden kişiye olan yakınlığı, miras olarak kalan mal, mülk ve eşyaların cinsi ve miktarı, hisse paylaşımları ve bireylerin ikamet yerleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Miras davaları ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar, şikâyet mekanizması aracılığı ile mahkemeye taşındığında Divân-ı Hümâyûn'un, davaları mahalline sevk ettiği ve bazen de davanın o mahalde bulunan bir mübaşir vasıtası ile yerel mahkeme de çözülmesine dair kararlar verdiği görülmüştür. Nitekim Ağustos 1789 tarihinde Hafize adlı kadının yapmış olduğu şikâyet bu duruma örnek teşkil etmektedir. Hafize adlı kadın mu'takası⁶⁸ Selim'in vefatı üzerine mirasının kendisine, Selim'in kızı ve eşine kaldığını ancak bu kişilerin kendilerine düşen hisseye kanaat etmediklerini, bütün mirası zapt ederek zulüm ettiklerini bildirmiştir. Hafize, el-Hac Mehmet Ağayı vekil olarak tayin ettiğini belirterek hakkının adı geçen kadınlardan alınıp vekiline teslim edilmesi için emir ricasında bulunmuştur. Bu durum üzerine Lefkoşe mollasına ve Kıbrıs muhassılına hitaben davayı marifetleri ile mahallinde şer'i hukuk üzere görmelerini kişiye hakkının verilmesine dair emir verilmiştir.⁶⁹ Miras konusunda yaşanan anlaşmazlıkların Kıbrıs şeriyye sicillerine de yansıdığı görülmüştür. Bu konu hakkında 29 Aralık 1799 tarihli bir kayıta; Tuzla İskeleyi'nde vefat etmiş olan Moralı Nikola Arvayanaki'nin varisleri olan Ursula ve Anna'nın arzuhal ile yapmış oldukları şikâyetlerinde, Lefkoşe Piskoposu Hrisantos ve Tuzla piskoposu Meltiyos'un kendilerine kalan mirasa el koyduklarını defalarca talep etmelerine rağmen vermediklerini bildirmişlerdir. Açılan dava sonucunda Meltiyos ve Hrisantos'un önceden görülen davada, kalan

⁶⁷ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 147/643.

⁶⁸ Mu'tak, "azat edilmiş, azatlı köle" anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 805.

⁶⁹ BOA., A.DVNSŞKT.d., 195: 49/202.

miras karşılığında 4.350 kuruş verdiklerini ispat etmeleri üzerine davanın reddedildiği görülmüştür.⁷⁰

Gasp Etme

Gasp kelimesi sözlükte “zorla alma, zapt etme, kapma⁷¹, sahibinin izni olmayarak bir malı cebren ve alenen alma⁷²” anlamlarına gelmektedir. İncelenen şikâyet kayıtlarında, kişinin rızası dışında zorla alınan mal, eşya veya zahire gasp eden kişinin elinde mevcut ise ilk olarak malın iade edilmesi istenmiştir. Nitekim Mayıs 1789 tarihli bir şikâyet kaydında, el-Hac Ali adlı kişi Divân-ı Hümâyûn’a giderek yapmış olduğu şikâyetinde 1200 senesinde iltizamında olan Kıbrıs adası Karsofu kazasına bağlı Bolu Çiftliği diye bilinen vakıf çiftliğini Lefkoşa sakinlerinden Hüseyin Ağa adlı kişi 1201 senesinde kendi üzerine aldığını ifade etmiştir. Ali çiftlik içerisinde bulunan ve defterde yazılı olan aletleri mültezime teslim ettiğini ve buna kimsenin müdahale etmesi gerekmediği halde Hüseyin’in ortaya çıkıp “senin zimmetinde çiftlik-i merkumun alat ve eşyası kalmış idi” diyerek zorla ve kanunlara karşı olarak kendisinin 650 dönüm miktarı zira’ olunmuş buğdayını, arpasını ve 100 kantar pamuğuyla 10.000 kuruş nakit akçesine zorla el koyarak zulüm ettiğini bildirmiştir. Hüseyin’in bu şikâyet ile kendisinden haksız olarak alınan mahsullerinin ve akçesinin Ali’den alınarak kendisine verilmesini istediğini söylemiştir. Bu durum üzerine Lefkoşe kazası naibine hitaben davanın şer’le görülmesi için emir yollanmıştır⁷³. Yine Haziran 1789 tarihli bir diğer şikâyet kaydında; Lefkoşe sakinlerinden el-Hac Hasan, el-Hac Mehmet ve diğer Mehmet adlı kişiler, kendi hallerinde kimseye karışmazlar iken Lefkoşe’den Serkez ve kardeşi Ernin adlı zimmilerin kendi hallerinde olmayarak yüksek bina inşa ettiklerini ve kendilerine zarar verdiklerini söyleyerek bu kişilerin def’ edilmelerini istemişler ancak kişiler bununla da kalmayarak ehl-i örfe dayanarak kendilerine ait pamuk ve sair eşyalarının 2.000 kuruşluktan fazla mal ve eşyalarını gasp ederek zulüm etmişlerdir. Bu durum üzerine kişilerin

⁷⁰ 22 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 83

⁷¹ Devellioğlu, a.g.e., s. 320.

⁷² Şemseddin Sami, İstanbul, 1978, s. 967; Akalın ve diğerleri, a.g.e., s. 905.

⁷³ BOA., A.DVNSŞKT.d., 194: 137/637.

yaptıkları evin yüksekliğinin araştırılması, davanın mahallinde görülerek sonucun İstanbul'a bildirilmesi için emir gönderilmiştir.⁷⁴

Taşınabilir mal ve eşyalar dışında, taşınmaz mülklerin de “fuzuli zapt” adı altında gasp edildiği ve bu durumda kişinin zapt ettiği senelere ait kira bedelinin istendiği görülmüştür. Mesela Aralık 1801 tarihli bir hükümde; Kıbrıs Adası'nda olan Tuzla kasabası sakinlerinden Çozepe Avanis adlı zimmi, Tuzla kasabasında 20 seneden fazla süredir senet ile tasarrufunda bulunan arsasına herhangi bir müdahaleye gerek olamamasına rağmen Fransa keferelü tairesinden Estebir adlı kişinin fuzuli olarak zapt ettiğini bildirmiştir. Ayrıca kişinin bin iki yüz on (boş) senesinden beri el koyduğu arsasının zapt ettiği süre zarfındaki yıllara yönelik kirasının kişiden alınarak kendisine verilmesi için emir çıkmasını istemiştir. Bu durum üzerine Divân-ı Hümâyûn'dan sorulduğunda adı geçen Fransalı'nın senet ile tasarruf edilen bu yeri zapt ettiği doğru ise kişinin gerekli kira bedelini vermesini ve davanın mahallinde şer' üzere görülmesi için emir gönderilmiştir⁷⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Sürgün ve Kalabend

Osmanlı Devleti'nde nizamının korunması, toplumsal yapının, emniyet ve asayişin istikrarının sağlanması için birtakım kanun ve kurallar bütünü oluşturulmuştur. Bu kanun ve kurallar neticesinde devlet işleyişini sekteye uğratabilecek olan ne tür olumsuz ve kanuna aykırı davranış çeşitleri varsa bunların engellenmesi amacı ile birtakım cezalar uygulanmıştır. Bu cezalar oluşturulurken işlenen suçların vermiş olduğu zararın boyutu dikkate alınmıştır.⁷⁶ Uygulanan cezalar içerisinde sürgün, kalabend, hapis, kürek ve idam yer almaktadır. Sürgün, bir bireyin veya bir grubun işlemiş olduğu suçlar neticesinde belirli bir süreliğine veya kişinin hayatta kaldığı süre boyunca bulunduğu yerden başka bir yere

⁷⁴ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 147/642.

⁷⁵ BOA., A.DVNSŞKT.d., 200: 107/372.

⁷⁶ Ahmet Aksın, Suha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)”, XVII. *Türk Tarih Kongresi*, IV/1 (2018), s. 395-396; Suha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti'nde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkûmların Serbest Bırakılmaları (1789-1849)”, II. *Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, I (2016), s. 831-832.

gönderilerek cezalandırılmasına denilmektedir.⁷⁷ İncelenen atik şikâyet defterlerinde olumsuz davranışlarda bulunarak Kıbrıs'a sürgün edilen devlet görevlilerinin kayıtlarına ve sürgün cezası alan kişilerin af edilerek serbest bırakılmasına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar, şikâyet niteliğinde olmayıp suç işleyen kişinin kimliği, görevi, işlediği suç, sürgün edildiği yer ve serbest bırakılma isteği hakkında bilgilere havi kayıtlardır. İncelediğimiz Atik Şikâyet Defterlerinde yer alan ve Kıbrıs'la ilgili olan bu tür belgeleri değerlendirmeye almayı uygun gördük.

Mesela Haziran 1790 tarihli bir kayıta bundan önce olumsuz harekete cesaret ettiği sebebiyle ferman ile Magosa kazasına sürgün edilen Bender Kalesi zabiti eski Serturnalı Ahmet, Bender Kâtibi İbrahim ve salyanecisi İsmail Çavuş'un mübarek günlere hürmeten af edilmeleri ve serbest bırakılmaları istenmiş. Bu durum üzerine Magosa naibine ve yeniçeri zabıtına kişilerin af edildikleri ve serbest bırakılmaları için emir gönderilmiştir⁷⁸. Ayrıca sürgün edilen kişilerin sürgün yerine gönderilmeleri esnasında refakat edecek görevli ve kişinin emir olmadan serbest bırakılmamasına dair uyarı niteliği taşıyan hükümler de bulunmaktadır. Nitekim Ekim 1790 tarihli bir kayıta; Eski topçu başı Hasan Ağa'nın hilaf-ı rıza hareketleri sebebi ile Magosa Kalesi'ne sürgün edildiğine dair ferman çıkmış ve adı geçen Topçu Hasan'ın bulunduğu yerden Magosa'ya götürülmesi için ocak tarafından mübaşir tayin edilmiştir. Tayin edilen mübaşirden, sürgün edilen kişiye gideceği yere kadar refakat etmesi, emir olmadan serbest bırakılmaması, yolda başka bir yere gitmemesine dikkat edilmesi ve gidilecek yere ulaşıldığında ilam ile bildirilmesini istendiği görülmüştür.⁷⁹

Yine Ekim 1791 tarihli diğer bir kayıta; şuuruna hâle geldiği sebebi ile Magosa'ya sürgün edilen ulemeden Mehmet Tahir adlı kişinin 13 sene Magosa'da ikamet ettiğini ancak yaşlandığı ve zorlandığı ve perişan olduğu sebebi ile haline merhamet edilerek af edilmesi ve serbest bırakılması istenmiş⁸⁰. Kasım 1791 tarihinde bu defa ulema Mehmet

⁷⁷ Talip Türcan, "Sürgün", *DİA*, 38 (2010), s. 164; İsmail Altınöz, "Osmanlı Devleti'nde Kalabendlik Cezasının İnfazına Dair Notlar", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20/1 (2021), s. 273.

⁷⁸ BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 141/482.

⁷⁹ BOA., A.DVNSŞKT.d., 199: 33/137.

⁸⁰ BOA., A.DVNSŞKT.d., 198: 142/441.

Tahir arzuhal ile halini anlatarak af edilme isteğinde bulunmuş ancak Kuyud-ı Ahkam’a bakıldığında kişi ile ilgili kayıt bulunmadığı sebebi ile kişinin sürgün edilme sebebi, töhmeti ve mübaşirinin kim olduğuna dair bulunduğu yerdeki sicil-i mahfuzdan kişinin kaydına dair evrak gönderilmesini ve konunun araştırılarak İstanbul’a bildirilmesi ile ilgili emir verilmiştir⁸¹. Bu durum üzerine Ocak 1792 tarihinde Lefkoşe mollası ilam ile Kıbrıs muhassılı ise arzuhal ile vermiş oldukları cevaplarında Gürcü asıllı (boş) adlı kişi olarak kaydedilen kişinin Mehmet Tahir olduğu kişinin aklını yitirdiği sebebi ile malul edildiği ve vazifesi dışında kötü sözler kullandığı sebebi ile H.1194 (M.1780) yılında sürgün edildiği bildirilmiştir. Bu kişinin emri şerifte adının Mehmet Tahir olarak geçtiği, beş vakit namazını kılarak ibadeti ile meşgul olduğu için af edilmesini istediklerini belirtmişlerdir. Böylece kişinin vazifesi dışında konuşmaması ve dilini sakınması şartı ile af edilmesine karar verilmiştir.⁸² 5 Mart 1792 tarihinde Kıbrıs şeriyeye sicilline de kişinin affedildiğine dair kayıt düşüldüğü görülmüştür.⁸³ İdari görevlilerin işledikleri suçlar neticesinde sürgün edildiklerine dair kayıtların Kıbrıs Şeriyeye Sicillerine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim 19 Haziran 1799 tarihli bir kayıta; Söğüt kasabası naibi Seyyit Osman Efendi ile Söğüt ayanı Abdulhalim adlı kişinin ittifak ederek her sene Salyane defterlerine kendileri için ve hususi olarak bölükbaşı adı ile her bir köyde oturttukları haşeratın masrafları için çok fazla akçe yazıp topladıkları sebebi ile bu kişilerin Kıbrıs’a sürgün edilmesine dair ferman çıktığı görülmüştür.⁸⁴

Kalabend sözlükte “kaleye bağlanmış, bir kale içinde yaşamaya hüküm giymiş olan” anlamına gelmekte⁸⁵ olup Arapça” kal’a” ve Farsça “bend” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir⁸⁶. Kalabend cezası bir kişinin yapmış olduğu suç sebebi ile kalenin dışına çıkmamak şartı ile hapsedilmesi manasına gelmektedir.⁸⁷ İncelenen şikâyet defterlerindeki kalabend ile ilgili kayıtlar şikâyet kaydı özelliği taşımamaktadır. Bu kayıtlar da sürgün ile ilgili kayıtlarda olduğu gibi

⁸¹ BOA., A.DVNŞŞKT.d., 198: 161-162/499.

⁸² BOA., A.DVNŞŞKT.d., 198: 214/665.

⁸³ 21 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 208.

⁸⁴ 22 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 39.

⁸⁵ Devellioğlu, a.g.e, s. 556.

⁸⁶ Altınöz, a.g.m., s. 270.

⁸⁷ Baytimur, a.g.m., 2016, s. 837.

kişinin kimliği, işlediği suç ve kişinin cezasının uygulanacağı yere ulaşana kadar dikkat edilmesine dair tembihleri içeren kayıtlardan meydana gelmektedir. Nitekim Şubat 1790 tarihli bir kayıтта Limni voyvodası olan Ahmet'in harpli kefareye zahire satmaya cesaret ettiği ve ahaliye zulüm ve zorbalıkta bulunduğuna dair gönderilen ilamlar neticesinde kişinin te'dib edilmesine karar verilmiş ve bu sebeple Magosa kalesine kalabend olunması için ferman çıkmıştır. Ayrıca adı geçen Ahmet'in Magosa'ya giderken yanına bir mübaşirin refakat etmesi istenmiştir. Mübaşirin yol boyunca Ahmet'e eşlik ederek, Ahmet'in firar girişiminde bulunmaması için dikkat etmesi gerektiğini ve kalabend edildiğinde ilam bildirilmesine dair emir verilmiştir⁸⁸. Yine Şubat 1790 tarihli diğer bir kayıтта Cumalı Alaybeyi Agoş adlı kişinin emir ve rızaya aykırı harekette bulunması sebebi ile Magosa kalesine kalabend edilmesi için emir çıktığı görülmüştür⁸⁹. Ancak Aralık 1790 tarihinde Agoş'un halinin perişan olması sebebi ile serbest bırakılması istenmiş ve kişinin kendi halinde olması şartı ile serbest bırakılması için ferman çıkmıştır⁹⁰. İncelenen kayıtlar her ne kadar şikâyet kaydı olmasa da işlenen suçlar neticesinde verilen cezaların kayıtlarını içermesi, idari görevlilerin yapmış oldukları olumsuz davranışlar ve ahaliye yaptıkları zulümler neticesinde aldıkları cezanın türünü göstermeleri açısından önemli bir yere sahiptir.

Diğer Konular (Vakıf, Vergi, İzin-İstek, Yalan Beyan)

Bu başlık altında yer alan konular ile ilgili çok fazla şikâyet kaydı bulunmaması sebebiyle müstakil başlıklar oluşturmak yerine tek bir başlık altında toplanmıştır. Bu şikâyetler, vakıf, vergi, izin-istek, zorbalık ve yalan beyan konularını kapsamaktadır. İncelenen defterlerde vakıf ile ilgili yapılan şikâyet müracaatı kiralanan vakıf dükkanının zaptına ilişkindir. Nitekim, Mayıs 1788 tarihinde el-Hac Ali, Lefkoşe sakinlerinden Fatma'nın hayatta iken peşin olarak tasarrufunda olan sınırları belli bir odalı vakıf kahve dükkanının bundan önce tasarruf hakkını müteveli izni ile kendisine bıraktığını ve kendisinin de bunu kabul ederek eline verilen vakıf temessükü doğrultusunda tasarruf ettiğini ve her sene kirasını vakıf tarafına verdiğini bildirmiştir. Bu duruma kimsenin müdahale etmesi gerekmediği halde zevcesi

⁸⁸ BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 38/128.

⁸⁹ BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 46/161.

⁹⁰ BOA., A.DVNSŞKT.d., 197: 226/789.

Fatma'nın ölümü üzerine vakıf mütevellisi olan Hüseyin Ağa'nın ortaya çıkarak kendisine verdiği temessükü inkâr ederek dükkânı ve elindeki temessükünü zorla alarak zapt edip zulümde bulunduğunu bildirmiştir. Bu durumun şerle görülüp temessükünün alınması için emir rica etmiştir. Bunun üzerine şerle görülmesi için yazılmıştır.⁹¹ Vakıf ile ilgili diğer bir şikâyet kaydında ise, belli bir kira bedeli ödenerek kullanılan vakıf suyuna müdahale edilmesinden dolayı meydana çıkan anlaşmazlık konusu yer almaktadır. Şubat 1789 tarihli hükümde, el-Hac Mehmet bin Hacı Osman adlı kişinin giderek, Lefkoşa'da olan Kıbrıs fatihi merhum Sultan Süleyman Gazi'nin yaptırdığı Ayasofya-i Kebir camisine giden suyun kaynağının olduğu yerde babasının kendi malıyla 2 kuyu kazdığını söylemiştir. Bu 2 kuyudan çıkan suyun Lefkoşa'ya vakf-ı su ile geldiği ve Arap Ahmet Paşa Mahallesi'nde olan evine götürmek için vakıf mütevellisi ile vakıf tarafına senede 300 akçe vermek üzere anlaşmalarını bildirmiştir. Vakıf tarafından kendisine mühürlü temessük verildiğini ve bu suya müdahale edilmemesi gerekirken babası ölünce ashab-ı ağrazdan ve cebabire zümresinden bazı kişilerin kendilerine bağlı zorbarlar ile birlikte kendisini taciz ettiklerini belirtmiştir. Zorbarların kişiye "ol suyu senin menziline cereyan ettirmeyiz" diyerek kanuna ve temessüke aykırı müdahale ettiklerini bildirmiştir. Evine gelen suya müdahale edilmemesi ve adı geçen kişilerin men edilmesi hususunda emir rica etmiş olup davanın yerinde görülmesi için emir verilmiştir.⁹²

Osmanlı Devleti'nde vergilerin taksimi ve tahsili belirli bir sistematik dahilinde meydana getirilmiş ve toplanması bazı memurların sorumluluğuna verilmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemde vergileri toplamakla görevli olan kişilerin fazla vergi talebinde bulunarak ahaliye zulüm ettikleri görülmüştür. Nitekim Temmuz 1789 tarihli hükümde; Magosa, Bozöyük, Giray ve Köyceğiz kazalarında sakin isimleri belli reaya giderek, bu kişiler Mentеше sancağında olan hass-ı hümayun kollarından Mendelyat ve Karaova kazalarına bağlı köylerde defterli reyalardan iken, ehl-i örf taifesinin zulmünden dolayı bundan 15 sene önce eski köylerinden ayrılarak Magosa, Bozöyük, Giray ve Köyceğiz kazaları köylerine gittiklerini söylemişlerdir. Adı geçen ahali avarızhaneye kayıt olduklarını ve hâlâ oturdukları yerlerde vermeleri gereken resm-i

⁹¹ BOA., A.DVNSŞKT.d., 194: 112/521.

⁹² BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 40/168.

raiiyetlerini kanun ve defter doğrultusunda hass-ı hümayun tarafından mültezim olanlara tamamen verdiklerini ve ziyade talebiyle kadimi yerlerine nakil ve iskân olunmaları teklifi ile rencide edilmemeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak Menteşe sancağı mütesellimi ortaya çıkarak “hass-ı hümayun iltizamen uhdemdedir” diyerek kanundan fazla vergi talebi ve iskân teklifi ile kanuna aykırı rencideden geri durmadığını bildirmişlerdir. Adı geçen mütesellimin zulmünün önüne geçilmesi ve müdahalesinin engellenmesi hususunda emir rica etmişlerdir. Bunun üzerine Divân-ı Hümayûn'dan kanunu sorulduğunda, adı geçen reayanın eski köylerinden 15 sene önce ayrıldıkları ve adı geçen kazalardaki köylere yerleşerek vermeleri gereken resm-i raiyyetlerini kanun üzere hass-ı hümayun mutasarrıfı tarafına verdiklerinden sonra kanun ve defterden ziyade talep edilmesi ve kadimi köylerine iskân teklifi ile rencide edilmeleri kanuna aykırıdır diyerek yazılı olduğu bunun üzerine kanun üzere hareket edilmesine dair emir verilmiştir.⁹³

Yalan beyanda bulunularak yapılan şikâyetler, bireylerin yapmadıkları bir fiili yapmış gibi göstererek zulümde bulunulmasına dayanan kayıtlardan meydana gelmektedir. Nitekim, Kıbrıs Adası'nda olan Masariye kadısına hitaben yazılan Ocak 1789 tarihli hükümde, Masariye kazasına bağlı Ayna Koku adlı köy sakinlerinden Kalyoncu Baba Hasan adındaki kişi giderek; mutasarrıf olduğu bir odalı evi ile bir odalı mandırasında kimsenin alakası olmadığı halde yine aynı köyden Havva adlı kadının ortaya çıkararak bahsi geçen ev ve mandıranın ölen kocasından kendisine kaldığını söyleyerek zapt ettiğini bildirmiştir. Ancak Havva ile mahkeme olundukları ve adı geçen kadının iddiasını ispatlayamayarak ve kendisine hüccet verildiğini bildirmiştir. Ancak Kalyoncu Hasan Baba, kadının müdahalesinin devam etmesinden dolayı zulmünün engellenmesi hususunda emir rica etmiştir. Bu duruma aykırı bir emir yoksa mahallinde şerh görülmesine dair emir verilmiştir.⁹⁴

Şikâyet defterlerine yansıyan diğer bir konu ise kişilerin istek ve izinlerine dair oluşturulmuş olan kayıtlardır. Kıbrıs ile ilgili tespit edilen bu tür kayıtlar, batılı devletlerin tercümanlarının Osmanlı ülkesinde herhangi bir yere gidebilme ve ikamet edebilme isteklerine havi kayıtlardır. Nitekim Yafa, Kıbrıs ve İskenderiye naiplerine ve

⁹³ BOA., A.DVNSŞKT.d., 193: 194/519.

⁹⁴ BOA., A.DVNSŞKT.d., 194: 26/114.

zabitanlarına hitaben yazılan Ocak 1792 tarihli hükümde, İngiltere kumandanı İsmet (Smith)? tarafından Ordu-yı Hümâyûn'a takdim olunan Fransızca mektubun tercümesinde; İngilterelilerin deniz tercümanlarından Francezko Dimyati (?) adlı tercümanın İngiltere beylik gemilerinin hizmetinde olduğunu ve bazı işlerini yapmak üzere Yafa, Kıbrıs ve İskenderiye taraflarına gitmek istediği bildirilmiştir. Adı geçen yerlere gidip gelinceye kadar yolda ve bir yerde durduğunda asla müdahale ve taarruz olunmayıp ahidname-i hümayun doğrultusunda korunması hususunda emir çıkmasını istemiştir. Anlatıldığı üzere hareket edilmesi için ferman verilmiş olup İngiltere'nin müttefik ve dost olması sebebiyle tercüman ve adamlarının ahidname doğrultusunda korunarak muhafaza edilmeleri ve bu kişilere zerre kadar zarar verilmemesi emredilmiştir.⁹⁵

İncelemiş olduğumuz şikâyet kayıtları arasında yer almayan ancak Osmanlı arşiv kaynakları içerisinde bulunan bir diğer şikâyet konusu ise yönetici sınıfın ahaliye yapmış olduğu zulüm ve zorbalık faaliyetleridir. 6 Nisan 1789 tarihli Ali Emiri Abdülhamit I tasnifinde; Kıbrıs Adası'nın ehl-i İslam ve ehl-i zimmet ahalisinin, Kıbrıs Adası muhassılı olan el-Hac Abdülbaki Ağa'nın mal gaspı ve tecavüz gibi çeşitli zulümler ile kendilerine musallat olduğunu ve bu sebeple perişan olduklarını anlatmak için İstanbul'a giderek arzuhal sundukları görülmektedir. Yapılan şikâyet müracaatında kişilerin perişan hallerine merhamet edilerek adı geçen Abdülbaki'nin azledilmesine ve davasının görülmesi için İstanbul'a gönderilmesine dair ferman çıkmıştır. Bu durum üzerine ahalinin vilayetlerine döndüklerinde aileleri ile huzur ve güven içerisinde hayatlarına devam ettiklerini ancak muhassıl Abdülbaki'nin intikam alma düşüncesiyle tekrar vilayete geldiği ve intikamını almak için yeniden muhassıl olduğunu etrafındakilere söylediğini bildirmişlerdir. Bu sebeple Kıbrıs Adası ahalisinin korktuğunu ve Kıbrıs müftüsünün korkudan vatanını terk ederek ailesiyle birlikte Şam'a gittiğini hatta bununla da kalmayıp diğer ümera, ulema ve ağalarında aileleri ile birlikte buldukları yerleri terk ederek firar ettikleri ve ahalinin de bu düşüncede olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca durumu anlatmak için İstanbul'a giderek arzuhal sunduklarında adı geçen Abdülbaki'nin ehl-i İslam'dan ayanları hapsedirdiği, zımmi reaya ve kocabaşlarını ise tehdit

⁹⁵ BOA., A.DVNSŞKT.d., 202: 95/319.

ederek zulüm ettiğini söylemişlerdir. Tekrar arzuhal ile yapılan şikâyet müracaatında muhassılları olan Abdülbaki'nin azledilerek def' edilmesi için ricada bulunmuştur.⁹⁶

Yine aynı tarihli Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı tasnifinde yer alan diğer bir arşiv kaydında; Kıbrıs'ın eski muhassılı olan Abdülbaki hakkında defalarca arz, mahzar ve arzuhallerle şikâyetlerde bulunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Abdülbaki'nin görevinden azledildiğini, Kasımpaşa'da bir konakta oturduğunu ve ahaliye olan zulüm ve zorbalığının ise devam ettiği belirtilmiştir. Yine bu zamana kadar ahalinin yapmış oldukları şikâyetlere adı geçen Abdülbaki'nin İstanbul'a gelmemesi sebebi ile cevap verilmediği bildirilmiştir⁹⁷. Bu durum üzerine Abdülbaki'nin İstanbul'a gelmesi ve Kıbrıs muhassıllığının eski İzmir voyvodası Ali Ağa'ya kapıcıbaşılık payesi ile verilmesi için ferman çıkmıştır.⁹⁸

Sonuç

Bu çalışmada, 1788-1808 tarihleri arasında Kıbrıs'ta şikâyet mekanizmasının işleyişi ve şikâyet mekanizması aracılığı ile Divân-ı Hümayûn'a yansıyan şikâyetlerin içerikleri incelenmiştir. Divân-ı Hümayûn'a yansıyan şikâyetlerin kaydedildiği Atık Şikâyet Defterleri'nin dışında, Şer'iyeye Sicilleri ve Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen şikâyetler de araştırmaya dahil edilmiştir.

Kıbrıs'tan yapılan şikâyetler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilindeki diğer yerlerde olduğu gibi Kıbrıs Adası'nda yaşayan halkın da şikâyet hakkını istediği zaman kullanabildiği görülmüştür. Halk, şikâyet hakkının kullanımı esnasında cinsiyet, din, statü, köken veya yaş gibi hiçbir ayrıma tabi tutulmamıştır. Ayrıca Kıbrıs Adası coğrafi konumu itibari ile merkeze uzak olması Divân-ı Hümayûn'a yapılacak olan şikâyetlerin ulaştırılması sorununu akıllara getirmektedir. Osmanlı Devleti, şikâyet mekanizmasını düzenlerken şikâyet başvuru mercilerini, başvuru yollarını halkın ulaşılabilirliğine ve ekonomik gücüne göre şekillendirmiştir. Bu noktada halkın yakınında bulunan mercilere başvuru yapabilme hakkını tanıdığı gibi merkezde yer alan Divân-ı

⁹⁶ BOA., AE.SABH.I., 19/1627; BOA., AE.SABH.I., 364/25432.

⁹⁷ BOA., TS.MA.e., 805/21.

⁹⁸ BOA., TS.MA.e., 527/23.

Hümâyûn'a da başvuru hakkını sunmuştur. Halkın Kıbrıs Adası'ndan şikayetlerini merkeze hangi yollarla yaptığına bakıldığında; genellikle bizzat giderek başvuru yapıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra arzuhal, ilam ve mektup yolu ile de şikâyet hakkının kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca şikâyet kayıtlarında başvuru yolu hakkında bilgi olmadan yapılan şikâyet kayıtlarına da rastlanılmıştır.

Bu kayıtların incelenmesi sonucu elde edilecek bir diğer önemli fayda ise şikâyet hakkını kullanan kişilerin statüleri hakkında bilgi sahibi olunmasıdır. Böylece toplumun hangi grubunda yer alan kişilerin daha çok şikâyetçi olduğu ya da şikâyet edilen kişilerin statülerinin ne olduğunun tespit edilebilmiştir. Bu noktada şikâyet eden ve edilen kişileri bir kısım kategorilere ayırarak oransal dağılımları hesaplanmıştır. Bu doğrultuda Kıbrıs'tan şikâyet eden ve edilen kişilerin en çok reaya sınıfından olduğu tespit edilmiştir. Bu oranların dağılımı şikâyet eden-şikâyet edilen olarak sırasıyla reaya-yönetici, yönetici-yönetici, yönetici-bilinmiyor, bilinmiyor-yönetici, yönetici-reaya şeklinde devam etmektedir. Bilinmiyor olarak sınıflandırılmış olan kayıtlar ise genellikle şikâyet eden veya edilen kişiler hakkında herhangi bir bilginin verilmediği kayıtlardır.

Şikâyet hakkını kullanan kişiler sosyal statülerine göre veya dini kimliklerine göre herhangi bir ayrıma tabi tutulmamışlardır. Ancak yapılan incelemelerde, bu sınıflandırma işlemleri halkın hangi kesiminin ve hangi inanca sahip olan bireylerinin şikâyetlerinin çok olduğunun tespit edilmesinde önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca şikâyet edilen kişilerin toplumun hangi kısmında yoğunluk gösterdiğinin tespiti hususunda şikâyet defterlerinin mühim bir rol oynadığı da kayıtlara yansımıştır. Bu doğrultuda şikâyet eden veya şikâyet edilen kişilerin dini kimliklerine göre sınıflandırıldığında, %48 gibi büyük bir çoğunlukla Müslümanların-Müslümanları şikâyet ettikleri görülmüştür. Bu oranı sırasıyla Müslüman-Gayrimüslim, Müslüman-Bilinmiyor, Gayrimüslim-Bilinmiyor, Bilinmiyor-Müslüman, Müslüman-Bilinmiyor, Gayrimüslim-Gayrimüslim, Gayrimüslim-Müslüman, Bilinmiyor-Gayrimüslim takip etmiştir.

Kıbrıs'tan şikâyet hakkını kullanan ve şikâyet edilen kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında ise her iki tarafta da erkeklerin %48 gibi yüksek orana sahip olduğu görülmüştür. Kadınların

oranlarına bakıldığında ise şikâyet eden-edilen şeklinde yapmış olduğumuz sınıflandırmada %10 kadın-erkek, %5 oranla da kadın-kadın olarak dağılım göstermektedir. Yapılan şikâyetlerin en fazla %17 oranla gasp etme ve alacak-verecek konuları olduğu görülmektedir. Bu konuların dışında diğer konular, sürgün ve kalabend ile ilgili kayıtlar, toprak meseleleri ve miras konularının yer aldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- 21 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 124.
 22 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 39.
 24 Numaralı Kıbrıs Şeriyeye Sicili, s. 66.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 193.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 194.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 195.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 196.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 197.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 198.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 199.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 200.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 201.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 202.
 BOA., A.DVNŞKT.d., 203.
 BOA., AE.SABH.I., 19/1627.
 BOA., AE.SABH.I., 364/25432.
 BOA., TS.MA.e., 805/21.

Kitap ve Makaleler

- Afyoncu, Erhan, "Zeamet", *DİA*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 162-164.
 Akalın, Şükrü Haluk ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2019.
 Akgündüz, Ahmet, "İlam", *DİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 72-73.
 Aksın, Ahmet, BAYTİMUR, Suha Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789-1839)", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, I. Kısım, Ankara, 2018, s. 395-430.
 Aktepe, M. Münir, "Abdülhamid I", *DİA*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.213-216.

Akıymaz, Gül, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, Ankara, 2004, s. 221-271.

Altınöz, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Kalabendlik Cezasının İnfazına Dair Notlar”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 1, İstanbul, 2021, s. 269-288.

Aydın, M. Akif, “Osmanlıda Hukuk”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. 1, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, s. 373-438.

Baytımur, Suha Oğuz, “Osmanlı Devleti’nde Huzur Bozucu Davranışlardan Kendi Halinde Olmamak”, *Tarih Yolunda Bir Ömür Ergün Öz Akçora Armağanı*, (Ed. Ahmet Aksın, Yavuz Haykır, Filiz Yıldırım), C. 1, Hiper Yayın, İstanbul, 2020, s. 505-514.

Baytımur, Suha Oğuz, “Osmanlı Devleti’nde Kalabend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları İle Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1849)”, *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, C. I, (Ed. Fethi Gedikli), Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 831-852.

Çeken, Çiğdem Kavak, *İstanbul Ahkam Defterleri Üzerinden 19. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, (Basılmamış Doktora Tezi).

Çelik, Buket, *Ahkam Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2020, (Basılmamış Doktora Tezi).

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 26. Baskı, Ankara, 2010.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.

İnalcık, Halil, “Adaletnameler”, *Belgeler*, C. II, S. 3-4, 2. Baskı, Ankara, 1993.

İnalcık, Halil, “Şikâyet Hakkı: Arz-i Hal ve Arz-i Mahzar’lar”, *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, İstanbul, 1988.

İnalcık, Halil, “Tımar”, *DİA*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168-173.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İnalcık, Halil, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2017.

İnalcık, Halil, *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*, Kırmızı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016.

İpşirli, Mehmet, "Arzuhal", *DİA*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 447-448.

İpşirli, Mehmet, "Mahzar", *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 398-401.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2011.

Kuşçu, Ayşe D., "Eyyübiler'de Mezalim Mahkemeleri ve Darü'l- Adl", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2009, s. 207-229.

Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, Baskı 7, İstanbul, 2007.

Mumcu, Ahmet, "Dîvân-ı Hümayun", *DİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 430-432.

Orhonlu, Cengiz, GÖYÜNÇ, Nejat, "Has", *DİA*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 268-270.

Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2020.

Öztürk, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Arzuhallerin Devlet-Halk İlişkileri ve Medeniyet Tarihi Bakımından Önemi", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, I. Kısım, Ankara, 2014, s. 211-229.

Öztürk, Temel, "Özü", *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 133-134.

Ragıp Raif, Rauf Ahmed, *Mısır Meselesi*, (Yay. Haz. Mustafa Öztürk, Sevda Özkaya Özer), Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2011.

Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.

Tabakoğlu, Ahmet, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020.

Tanyer, Turan, "Eski İstanbul'da Arzuhalciler", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 53, Ankara, 2004, s. 271-284.

Tuğluca, Murat, "Bir Balkan Şehri Olarak Üsküp'te Şikâyet Hakkının Kullanımı ve Şikâyet Mekanizması", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 5, S. 9, 2012, s.107-128.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, TTK Yayınları, Ankara, 2016.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı'da Devlet- Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, (Basılmış Doktora Tezi).

Türcan, Talip, "Sürgün", *DİA*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2010, s. 164-166.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, 4. Baskı Ankara, 2014.

Extended Abstract

The Ottoman Empire lagged behind by not following some economic, social and technological developments such as geographical discoveries, Industrial Revolution, Reform and Renaissance that continued from the 15th to the 18th centuries. In addition, the economic and social balance of the country has been adversely affected by the large-scale concessions it has given to European states from time to time. In addition, as a result of continuous and long-lasting wars in the 18th century, the costs of the state increased, and the tax burden of the people increased at the same rate.

Due to the economic shocks and war that occurred during this period, riots, banditry incidents and bullying activities that threatened security in the country also manifested themselves. Cyprus, which was within the Ottoman borders during this period, was also affected by the economic and social problems experienced. Between 1788 and 1808, a number of problems such as inheritance, credit-giving, usurpation of property and property, bullying, false declaration, tax and land disputes occurred in the Cyprus island and this situation was reflected in the court through complaints.

The Ottoman State, with the complaint system it has created, has given individuals the opportunity to resolve their discontent and troubles by reporting them to a higher authority. With this system, it has pursued a fair management approach by ensuring that the people lead a just, peaceful and safe life. For this purpose, instead of collecting the complaint mechanism in a single hand, it has divided it into more than one authority. The Ottoman Empire aimed to obtain a structure that could be easily reached and offer a quick solution by dividing the system into more than one authority. For this reason, one of the authorities he created and the most important is Divân-ı Hümâyûn. With this institution, it is aimed to make the sultan's authority to govern more functional and to offer a fair standard of living to the people. Thus, the person or persons who faced an unjust act could seek their rights by forwarding their complaints to the Divân-ı Hümâyûn, which has the character of a superior court. In addition to the institution of Divân-ı Hümâyûn, officials such as grand vizier, governors, governor of a sanjak and Muslim judge were also seen as the complaint authority. Thus,

people who wanted to seek their rights could make their applications by choosing the nearest officials without having to come to the center from their places.

The tradition of complaint was also seen in the Turkish-Islamic States established before the Ottoman Empire. The complaint system, which was embodied in the old Turkish-Islamic States with the names of "Divan-ı Mezalim ve Darü'l-Adl", emerged in the Ottoman Empire under the name of Divân-ı Hümâyûn in the later process of history. In short, this institution is the legacy of the Ottoman Empire from the Old Turkish-Islamic States.

The applications made to the complaint authorities and the process of resolving these applications are recorded in several books such as Ammunition Books, Complaint Books, Shariyya Registers. These notebooks have a rich content about the socio-economic situation of the Ottoman State. In addition, the functioning of the complaint mechanism contains important information about the complaining person or persons as well as the religious identities, gender, origin, location of the complainants. Again, the answers to questions such as which application method is preferred by people using the complaint mechanism when using this system can be found from the content of these books. For this reason, these notebooks have important information for researchers working in the social and human fields.

This study was carried out on the basis of the Atik Complaint Books, which we think have significant knowledge. The study covers the last periods of Abdülhamid I and the reigning years of Selim III. During this period, the Ottoman Empire first entered a long-lasting war with Russia and Austria. During this war, the fortress of Özi was lost, and upon the news that the people living here were persecuted and tortured, Abdülhamid I lost his life and Selim III came to the throne instead. The war of the Ottoman Empire with Russia and Austria continued during the reign of Selim III. The war ended with the Treaty of Zishtovi with Austria in 1791 and the Treaty of Jassy with Russia in 1792. In 1798, France embarked on a Syrian expedition and captured Elarish, Gaza and Jaffa. In 1799, Egypt was invaded, and friendship treaties were signed with Russia and Britain. In 1802, the French were expelled from Egypt by the Treaty of Amyen. In 1807, the Dardanelles Strait was blockaded

and threatened by Britain, but it was defeated and forced to withdraw. Upon this defeat, while Britain was occupying Alexandria, the Russian navy besieged the Dardanelles Strait, but the Russian navy, which suffered great damage, was forced to retreat. Selim III formed the Nizam-ı Cedid Army on 25 May 1807 to establish a new regular army but caused the janissaries to be jealous by the opponents of innovation and the Kabakçı Rebellion to break out. Because of this rebellion, Selim III was killed on July 28, 1808 and Mahmud II became the sultan instead. As can be seen, as a result of the political turmoils, long-lasting wars and heavy defeats taken in this period, the Ottoman Empire was dragged into chaos, the army was worn out, and the social, economic and legal structure of the state suffered great wounds. The defeats show that the armies of the Ottoman Empire consisted of an irregular, powerless community. The political, economic and social problems experienced in this period were also reflected in the people living within the borders of the Ottoman Empire. The security and security of the people were disrupted, the tax burden increased, banditry activities began to be seen in every corner of the country and a series of legal disputes occurred between the people.

It was affected by this chaotic period on the island of Cyprus, which was within the Ottoman borders, and the legal disputes and problems experienced by the people were reflected in the Divân-ı Hümâyûn through the complaint system. This study was carried out by using 11 Atik Complaint Books, other archival sources and research works between 1788-1808.

In this direction, it was seen that in the complaints reflected in the Divan-ı Humayun from Cyprus, methods such as petition, verdict and letter application were used. In addition, the books examined in the position of the complaining and the persons in the society were extracted and presented as a result of statistical data. In these books, the persons who exercised the right to complain and were complained about were classified as raia and administrative class. Thus, it was tried to determine which class used the people who used the right to complain the most and which class they complained people were from.

In the study, the issue of the religious identities of the people was also discussed and the complainants and non-Muslims were gathered

in two parts as Muslim and non-Muslim. Thus, as it was determined which religion the people using this system belonged to, Muslim-non-Muslim ratios were determined in the people who had problems and had problems.

In the Ottoman Empire, there was no discrimination regarding the social identities and religious choices of those who wanted to exercise the right to complain. In addition, there was no discrimination regarding the gender difference of the persons who applied for complaints and complained. In short, the fact that the complainants and persons complained were women or men did not make sense before the complaint authorities. Everyone has been able to seek their rights by benefiting from this mechanism in an equal way. In the study, the people who complained and complained were subjected to a classification as female/female, female/male, male/male, male/female, male/unknown and unknown/male. Thus, the people who complained and complained in Cyprus were gathered around this classification and their rates in the books were revealed.

When the contents of the complaints made from Cyprus are examined, it is seen that they consist of the land issue, credit-giving, inheritance, usurpation, exile and Kal'abend, and other issues. At this point, it was seen that the complaints were shaped around problems such as interfering and seizing the vineyard, garden and land, water problem, credit-giving problem between people, disputes about inheritance and forcible seizure of people's immovable property. In addition to these problems, there are records of exiles and Kal'abend that do not constitute complaints but are recorded in these books. These records include the crimes committed by the deportees and Kal'abends, the places where they were deported and Kal'abends, and the requests for their release.

Another issue within the complaint issues includes records classified under the name of other issues such as foundation, tax, permit-request and perjury declaration.

Since there is no border on the issues complained of, it has been seen in which areas the problems experienced in Cyprus are concentrated, what is the underlying cause of these problems, and the reflections of

the wars, political, economic and social problems in the Ottoman Empire in the specified date range on the complaints.

This study is explained on the basis of the social and economic situation in Cyprus in the relevant period and the problems that have arisen, the reflections of these problems on the council through complaints and the effects of the troubles experienced on the socio-economic structure, the issues on which the complaints are concentrated and their statistics, the Atik Complaint Books (10 Books). In our study, in addition to the Atik Complaint Books, the document classifications in the Ottoman Archive and the research works related to the subject were also utilized.